

KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA
MUHAMMED SURESİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

(Yüksek Lisans Tezi)

Hasan KARAL

T.C.

RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA MUHAMMED SURESİ

Hasan KARAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

T.C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA MUHAMMED SURESİ

Hasan KARAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Tez Savunma Tarihi

01.06.2015

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Başkan : Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

imza

Üye : Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Şevket TOPAL

Onay Tarihi

RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Tarih

01.06.2015

Hasan KARAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
ÖN SÖZ.....	10
GİRİŞ.....	12
Araştırmanın Konusu	13
Araştırmanın Önemi ve Amacı	14
Araştırmanın Kaynakları	15
Araştırmanın Kapsam ve Sınırları	19
Araştırmanın Metodu	19

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED SURESİ

1.1. AYETLERİN DİLSEL İZAHİ VE AÇIKLAMASI.....	21
1.1.1. Birinci Grup Ayetler (1-3)	21
1.1.1.1. Kelime İzahı	21
1.1.1.2. Meal.....	22
1.1.1.3. Açıklama	22
1.1.2. İkinci Grup Ayetler (4-6).....	23
1.1.2.1. Kelime İzahı	23
1.1.2.2. Meal.....	24
1.1.2.3. Açıklama	24
1.1.3. Üçüncü Grup Ayetler (7-11).....	24
1.1.3.1. Kelime İzahı	24

1.1.3.2. Meal.....	25
1.1.3.3. Açıklama	25
1.1.4. Dördüncü Grup Ayetler (12-14).....	26
1.1.4.1. Kelime İzahı	26
1.1.4.2. Meal.....	26
1.1.4.3. Açıklama	27
1.1.5. Beşinci Grup Ayetler (15)	27
1.1.5. 1. Kelime İzahı	27
1.1.5. 2. Meal.....	28
1.1.5. 3. Açıklama	28
1.1.6. Altıncı Grup Ayetler (17-19)	28
1.1.6.1. Kelime İzahı	28
1.1.6.2. Meal.....	29
1.1.6.3. Açıklama	29
1.1.7. Yedinci Grup Ayetler (20-24).....	30
1.1.7. 1. Kelime İzahı	30
1.1.7. 2. Meal.....	31
1.1.7. 3. Açıklama	31
1.1.8. Sekizinci Grup Ayetler (25-29).....	32
1.1.8.1. Kelime İzahı	32
1.1.8.2. Meal.....	32
1.1.8.3. Açıklama	33
1.1.9. Dokuzuncu Grup Ayetler (30-32)	33
1.1.9.1. Kelime İzahı	33
1.1.9.2. Meal.....	34
1.1.9.3. Açıklama	34
1.1.10. Onuncu Grup Ayetler (33-35)	34
1.1.10.1. Kelime İzahı	35

1.1.10.2. Meal.....	35
1.1.10.3. Açıklama	35
1.1.11. On birinci Grup Ayetler (36-38)	35
1.1.11.1. Kelime İzahı	36
1.1.11.2. Meal.....	36
1.1.11. 3. Açıklama	36

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA MUHAMMED SURESİ

2.1. KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMİ	38
2.1.1. Sure Başlangıcı.....	39
2.1.2. Ayet, Kelime ve Harf Sayısı.....	41
2.1.3. Fâsılası.....	41
2.1.4. Sure Adı.....	42
2.1.5. Mekkî-Medenî Oluşu	43
2.1.6. Sure Sırası (Nuzûl ve Mushaf)	44
2.1.7. Nuzûl Sebebi	45
2.1.8. Nesh.....	48
2.1.9. Hazif	53
2.1.9.1. Mübtedanın Hazfi.....	54
2.1.9.2. Haberin Hazfi	54
2.1.9.3. Fiilin Hazfi	54
2.1.9.4. Failin Hazfi.....	55
2.1.9.5. Mef'ulun Hazfi.....	55
2.1.9.6. Müşarun İleyhin Hazfi	56
2.1.9.7. Muzafın Hazfi	57
2.1.9.8. Yeminin Hazfi	57
2.1.9.9. Şart Cümlesinin Cevabının Hazfi.....	57
2.1.10. Münasebet İlmi.....	57
2.1.11. Surenin Fazileti	59

2.1.12. Kıraat Farkları	61
2.1.13. Vakf ve İbtida	65
2.1.13.1. Vakf-ı Tam	66
2.1.13.2. Vakf-ı Kâfi	66
2.1.13.3. Vak-ı Hasen	66
2.1.13.4. Vakf-ı Kabih	66
2.1.14. Vucûh	67
2.1.15. Ahkâm Ayetleri	70
2.1.15.1. Savaş Esirlerine Yönelik Muamele	70
2.1.15.2. Başlanan Bir İbadeti Bozmak	73
2.1.16. İ'caz	74
2.1.16.1. Mukabele Sanatı	75
2.1.16.2. Seci Sanatı	75
2.1.16.3. Tıbak Sanatı	76
2.1.16.4. İstiare-i Tebeiyye	76
2.1.16.5. İstiare-i Tasrihiyye	76
2.1.16.6. Mecaz-ı Mürsel	77
2.1.16.7. Mecaz-ı Akli Sanatı	77
2.1.16.8. Kinaye Sanatı	77
2.1.16.9. İstifham-ı Tevbihî	78
2.1.16.10. İtnab Sanatı	78
2.1.16.11. İltifat Sanatı	78
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	84
ÖZET	90
ABSTRACT	91
ÖZ GEÇMİŞ	92

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen makale
b.	:	Bin
bk.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ö.	:	Ölüm
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfadan sayfaya
sy.	:	Sayı
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik
ts.	:	Tarihsiz
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve devamı
ys.	:	Basım/Yayın yeri yok
yay.	:	Yayını/yayınları
sav	:	Sallellahu aleyhi ve sellem

ÖN SÖZ

Dinî değerlerimize göre insanlık tarihi Hz. Adem'le başlar. Hz. Adem, hem ilk insan hem de ilk peygamber olma özelliğini taşımaktadır. İnsanları irşat etmek ve onları tevhid inancı istikametinde tutmak maksadıyla tarih boyu nice peygamberler gönderilmiş ve semavî kitaplar indirilmiştir. İnsanlara rehber olmak üzere gönderilen ilâhî kitapların sonuncusu şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir.

Hz. Peygamber'e indirilen Kur'an-ı Kerim, mü'minler için eşsiz bir hidayet ve mutluluk kaynağı, iki cihan saadetinin temel dayanağı ve kurtuluş reçetesidir. Yüce Kur'an nazil olmaya başladığı andan itibaren insanlığın ilgi odağı olmuş, dün olduğu gibi günümüzde de dünyada en çok okunan, en çok satılan ve kendisinden en çok söz ettiren bir kitap olmuştur.

Asr-ı saadetten beri Kur'an bir taraftan yazılmış, bir taraftan okunmuş ve ezberlenmiş, diğer taraftan da tercüme ve tefsiri yapılmıştır. Yine Kur'an, hacim itibariyle tek ciltlik bir eser olmakla birlikte içeriği, derinliği ve keyfiyeti çok büyüktür. Tarih boyu anlaşılması ve murad-ı İlahî'nin ortaya çıkması için büyük çabalar gösterilmiş ve pek çok eser vücuda getirilmiştir. Ayetlerin tefsiri, dolayısıyla Allah Tealanın Kur'an'da ne dediğini ve ne demek istediğini ortaya koyma gayretleri, Müslümanlar var olduğu müddetçe devam edecek, bu amaçla belki yeni yöntemler ve metotlar geliştirilecektir.

Kur'an-ı Kerim'in tefsiri faaliyetleri onun nuzûlüne kadar dayanmaktadır. Zira Kur'an, Kur'an'ı tefsir etmekte ve en geçerli tefsirin de ayetlerin yine ayetlerle tefsiri olduğu kabul edilmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in, "*İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.*"¹ mesajına uyarak Kur'an'ı tefsir ettiği, ancak Kur'an'ın tamamına yönelik bir tefsiri olmadığı bilinmektedir. Sahabe-i kiram ve onların yetiştirmiş olduğu tabiîn ve sonraki neslin, Kur'an'ın anlaşılması noktasında büyük gayretleri olmuş, bu meyanda metot ve usuller geliştirmişlerdir. İslâm âlimleri

¹ en-Nahl 16/44.

Tefsir usulü ve Kur'an ilimlerini ortaya koymuşlar, geliştirmişler ve bu sahada bağımsız eserler vermişlerdir. Biz de alana katkı sağlamayı düşünerek Muhammed suresini Kur'an ilimleri açısından irdelemeyi uygun gördük.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, kaynakları, kapsamı, sınırları ve metodu ele alınmıştır.

Birinci bölümde, Muhammed suresinde yer alan ve izaha muhtaç görülen (garib) kelimelerin lügavî izahları yapılmış, ayetlerin meâli ile birlikte kısaca açıklamalarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise asıl konumuz olan Kur'an ilimleri bağlamında Muhammed suresi üzerinde durulmuş, gerekli izahlar ve açıklamalar yapılmış ve Kur'an ilimleri ve muhtelif tefsirler ışığında konu işlenmeye çalışılmıştır.

Bu vesile ile öncelikle yüce Kur'an'la bizleri şereflendiren Cenab-ı Allah'a şükreder, Kur'an'ı bize tebliğ eden Hz. Peygamber'e, al ve ashabına salat ve selamdan sonra, çalışma süresi boyunca desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU'na şükranlarımı sunarım. Ayrıca beni bu çalışmaya teşvik eden, görüş ve önerilerinde yararlandığım ve katkılarını gördüğüm değerli hocalarıma ve dostlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, başarı Yüce Allah'tandır.

Hasan KARAL

RİZE- 2015

GİRİŞ

Kur'an genel tanımıyla, peygamberlerin sonuncusu Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla indirilen, mushaflara yazılmış olan, bize tevatürle nakledilen, okunarak ibadet edilen ve Fatiha ile başlayıp Nas suresi ile son bulan Allah Tealanın muciz kelâmıdır.² Bu tanım, Kur'an'ın en yaygın ve en kapsamlı tanımıdır. Yüce Kur'an, nuzûlünden itibaren inanan insanların baş tacı olmuş, birçok insanın ve ilim adamının ilgi odağı haline gelmiştir. Kimi okuyuşu ile ilgilenirken, kimi onu yazmakla meşgul olmuş, kimisi de tefsiriyle uğraşmıştır. Ayrıca Kur'an ilimleri kapsamına giren nasih-mensuh, muhkem-müteşabih, nuzûl, Mekkî-Medenî, ayetler arasındaki münasebet, edebî sanatlar vb. konular üzerinde durup bağımsız eserler verenler de olmuştur.

Kur'an, Allah kelâmı olunca ona yönelik yapılan çalışmalar da özenle yapılmaya çalışılmış, ortaya konan eserlerin, en iyi anlamında hep enler şeklinde olmasına dikkat edilmiştir; en güzel yazılan ve en güzel okunan kitap, en iyi tefsir edilmeye çalışılan eser olmuştur. Kur'an üzerinde tarih boyu yapılan çalışmaların bir kısmı günümüze kadar ulaşmış, bunlardan bir bölümü zaman içinde neşredilerek istifadeye sunulmuş olup bir bölümü ise yazma eserler halinde kütüphanelerin raflarında okuyucu ve araştırmacı beklemektedir. Bir kısmı ise zamanımıza kadar ulaşmadan zayı olup gitmiştir. Kaybolup giden eserlerin mahiyeti hakkında ancak biyografik ve bibliyografik eserlerden malumat sahibi olabilmekteyiz.

Kur'an'a yönelik çalışmalar, ilk dönemler sınırlı iken daha sonra zenginleşerek çeşitlenmiş, yapılan çalışmalar ve telif edilen eserler, her ne kadar Kur'an odaklı olsa bile konuları itibariyle ve izlenen yöntem açısından farklılık arz eder olmuştur. Kur'an'a ilişkin bu zenginlik gün geçtikçe artmakta, gerek ülkemizde gerekse diğer İslam ülkelerinde ve dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan akademik çalışmalar da söz konusu zenginliğe zenginlik katmaktadır. Özellikle ülkemizde Cumhuriyet'ten itibaren akademik hayatın ve çalışmaların ivme

² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: 1401/1981, s. 6.

kazandığı 1982 yılına kadar Kur'an içerikli çalışmaları oldukça sınırlı olmuştur.³ Daha sonra akademik çalışmalar hız kazanmış, Kur'an'ın muhtevası çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmeler yapılmış, neticede günümüzde bu konuda kayda değer bir literatür ortaya çıkmıştır. Nitekim İSAM her yıl yapılan ve yapılmakta olan akademik çalışmaları tespit etmeye çalışmakta ve akademisyenler başta olmak üzere ilgi duyan herkesi bu çalışmalardan haberdar etmeye çalışmaktadır. Bu gayret ve hizmetin takdire şayan olduğunu burada belirtmekte yarar görmekteyim.

Araştırmanın Konusu

Yukarıda ifade edildiği gibi Kur'an-ı Kerim nicelik açısından tek ciltlik muhtasar bir eser görünümünde ve hacmindedir.⁴ Fakat nitelik ve içerik açısından çok büyük bir kitap olduğu tartışmasızdır. Nitekim rivayete göre Abbasi halifelerinden Harun Reşid (ö. 194/809) İmam Şafî'ye sormuş:

- Allah'ın Kitabı hakkındaki bilgin nedir? İmam Şafî:

- Ey mü'minlerin emiri! Allah'ın hangi kitabından söz ediyorsun? Hiç şüphesiz Cenab-ı Allah birçok kitap göndermiştir. Harun Reşid:

- Güzel ifadede bulundun. Ben Hz. Muhammed (sav)'e indirilen Kitaptan söz ediyorum. İmam Şafî:

- Kur'an ilimleri çoktur; Kur'an'ın muhkemini-müteşabihini mi, takdim-tehirini mi, yoksa nasih-mensuhunu mu, ya da hangisini soruyorsun?⁵

Görüldüğü gibi İmam Şafî burada Kur'an'ın keyfiyetinin oldukça geniş olduğunu belirtmiş ve zaman içerisinde Kur'an ilimlerine ilişkin bilginin gittikçe

³ Bilgi için bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Kur'an İlimleri Sahasında Neşredilen Eserler ve Yapılan Tezler (1923-1992)*, İstanbul 1993.

⁴ Bu hacim ve büyüklük, bazı istisnalar dışında cep telefonu büyüklüğünde, küçük boy, orta boy, büyük boy ve rahle boyu şeklinde bilinir. Yani Kur'an rahatlıkla cepte taşınabilir bir niteliğe ve büyüklüğe sahiptir. Matbaanın icadından ve kullanımından önce ve kısmen de sonra, özellikle Osmanlı döneminde nice yazma Kur'an'lar ortaya konmuş, paha biçilmez bu yazma Kur'an'lar, muhtelif yazma kütüphanelerde koruma altına alınmıştır.

⁵ Subhi's-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*; Beyrut: 1981, s. 123-124.

arttığına ve genişlediğine işaret etmiştir. İşte biz de bu rivayetten hareketle Kur'an ilimleri bağlamında Muhammed suresini ele almayı bu sureyi ve değerlendirmeyi uygun gördük. Yapılan araştırma ve istişareler sonunda tez konusunun, Kur'an İlimleri Bağlamında Muhammed Suresi şeklinde belirlenmesine karar verdik.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başlamasıyla birlikte gerek ayetlerin bir birini tefsir etmesi, gerekse Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle muhtelif ayetleri açıklaması, bu arada sahabenin ayetlerin muhtevasına ve bazı ayetlerin ne dediği belli olmakla birlikte ne demek istediğine yönelik sorularına cevap teşkil edecek açıklamaları,⁶ Kur'an tefsirine yönelik ilk faaliyetler olarak kabul edilebilir. Daha sonra sahabenin ve onların öğrencileri olan tabiîn neslinin Kur'an tefsirinde çok önemli katkıları olmuştur.

Kur'an'ın Arapça olması ve ilk muhataplarının da Arap olması sebebiyle Kur'an'ın tümüne yönelik bir tefsir çalışmasına ilk dönemlerde fazla ihtiyaç duyulmamış, daha sonra fetihlerin artması ve buna bağlı olarak Arap olmayan insanların Müslüman olması, ayrıca Yunan felsefesinin Arapçaya tercüme edilerek ilmî ve felsefî çalışmaların hız kazanması, tefsire büyük ölçüde ihtiyaç doğurmuştur. Bu alandaki ihtiyacı karşılamak üzere her dönemde birçok müfessir yetişmiş ve pek çok tefsir ve Kur'an'ı çeşitli açılardan ele alan, yukarıda işaret edildiği gibi nasih-mensuh, muhkem -müteşabih, Mekkî-Medenî vb. Kurân ilimleri içerikli konulara geniş ölçüde yer verilmiş ve müstakil eserler ortaya konmuştur.

Muhammed suresi Hz. Peygamber'in adını taşıyan yagane bir suredir ve ileride de temas edileceği üzere, Medenî sureler arasında yer alır ve önemli hükümler ihtiva eder. Bahse konu olan surede mukayeseli bir anlatım hâkim olup,

⁶ "Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için." el-Bakara 2/187 ayetiyle "İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır." (el-En'âm 6/82) ayeti örnek gösterilebilir. Nitekim birinci ayette yer alan beyaz ipliğin siyah iplikten ayırt edilmesi mecazi anlamda olup, imsak vakti kastadılmış, ikinci ayette de zulümden, şirkin kastedildiği ifade edilmiştir. Bk. İsmail Cerrahoğlu; *Tefsir Tarihi*, Ankara: 1988, DİB Yayınları, I, 42, 58.

mü'minlerle inkârcılar arasındaki fark ve her iki grubun akıbeti mukayeseli bir şekilde anlatılır. Bu arada münafıkların durumuna da işaret edilir ve psikolojik halleri vurgulanır. Bu bakımdan böyle bir sureye yönelik bir çalışmanın yapılmasını önemsemiş bulunmaktayız.

Çalışmanın amacına gelince, Muhammed suresi çeşitli tefsirlerin konusu olmuş, her tefsirin metoduna uygun şekilde ele alınmıştır. Kimi müfessir kelime izahlarına, kimi doğrudan tefsirine ağırlık vermiş, kimisi de surede Kur'an ilimlerine giren konuların bir kısmına temas etmiştir. Bu çalışmada amaçlanan ise, sureyi Kur'an ilimleri bağlamında ele almak, bu açıdan değerlendirmek, Kur'an ilimlerini sure üzerinde uygulayarak bir neticeye varmak ve söz konusu ilimlere ilişkin konuların tanımı doğrultusunda örneklendirmek olacaktır.

Araştırmanın Kaynakları

Yapılan araştırmada Kur'an ilimleri bağlamında Muhammed suresi adını taşıyan bağımsız bir çalışma tespit edilememiştir. Ancak hemen her tefsirde ve Kur'an ilimlerine ilişkin birçok eserde, ayrıca Kur'an ilimleri alanındaki her hangi bir konuda ortaya konan nasih-mensuh, sebep-i nüzul, Mekkî-Medenî vb. müstakil eserlerde konu hakkında, ama az ama çok bilgi bulmak mümkündür. İlgili kaynaklardaki dağınık bilgileri bir araya getirerek sentezlemek, çalışmamızın esasını teşkil etmiştir.

İstifade edilebilir söz konusu kaynakların tümünü burada sıralamak yerine çalışma esnasında yararlanılan kaynakları belirtmekle yetinmeyi uygun gördük.

Lügat Kitapları

- Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*
- er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl, *Lisânu'l-Arab*
- Mecduddîn Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhît*
- İlyas Karşlı, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük*

Kur'an İlimleriyle İlgili Kaynaklar

- Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî , *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*
- Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*; Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl
- Subhi's-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*
- M. Abdulazim ez-Zerkanî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*
- M. Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*
- Halit Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü't-tefsîr ve kava'iduh*
- İsmail Cerrahoğlu; *Tefsir Usulü; Tefsir Tarihi*
- Suat Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*
- Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*
- A. Bulut, “*Türkiye'de Tefsir Usulü/Ülümü'l-Kur'an Tartışmaları* - Editör Bilal Gökçür vd., *Tarihten Günümüze Kur'an ilimleri ve Tefsir Usulü*
- Hüseyin b. Ebi'l-İzz el-Hemedânî, , *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*
- Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*
- Ebu'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed el-Müstağfirî, *Fezâilü'l-Kur'ân*
- Abdullah Aydemir, “Fezâilü'l-Kur'ân”, TDV İslam Ansiklopedisi
- Ebû Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teysîr fî'l-kirâati's-seb'*
- Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâu fuzelâi'l-beşerbi'l-kirâati'l-erba'ate aşer*
- Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *Merâsidü'l-metâli fî tenâsubi'l-mekati ve'l-metâli*
- Abdulhamit Birışık, “Kur'an İlimleri”, TDV İslam Ansiklopedisi
- Abdurrahman Çetin, “Fevâtihu's-süver”, TDV İslam Ansiklopedisi
- Yusuf Şevki Yavuz vd., “Ayet” TDV İslam Ansiklopedisi

- Fatma Asiye Şenat Kazancı, *Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerinin Tasnifi*
- Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûlün Rolü*
- Abdullah Emin Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme", Dini Araştırmalar

Tefsir Kaynakları

- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*
- Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz; el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*
- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*
- Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*
- Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Omer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fî vucûhi't-te'vîl*
- el-Fahru'r-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*
- Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*
- Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil ed-Dimaşkî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-Kitâb*
- Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaiku't-te'vîl*
- Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*
- Ebu'l-Fazl b. Hasan et-Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*
- Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*
- Burhânuddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bika'î, *Nazmu'd-dürer fî tenâsubi'l-âyât ve's-süver*
- Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*

- Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd el-Alûsî, *Rûhu'me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*
- Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*
- İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân*
- Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, Celâlüddîn Abdurrahmân. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn,*
- Hâzin Alâuddin Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâübu't-te'vîl fî me'ânî't-tenzîl*
- Esîruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endülsî, *el-Bahru'l-muhît*
- Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kurân*
- Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*
- Muhammed b. et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*
- Ebu'l-Al'â Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*
- Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*
- Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*
- Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*
- Vehbe ez-Züheylî, *et-Tefsîru'l-vesît*
- Duman, M. Zeki, *Beyanu'l-Hak: Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*

Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Yukarıda da ifade edildiği gibi çalışmanın konusu, "Kur'an İlimleri Bağlamında Muhammed Suresi"dir. Burada amaçlanan husus, Kuran ilimleri kapsamında yer alan konular çerçevesinde bahse konu olan sureyi irdelemek ve değerlendirmelerde bulunmaktır. Konu başlığı doğrultusunda verilen bilgiler aktarılmadan ve gerekli değerlendirilmeler yapılmadan önce, ilgili surenin, ayrıntılara girmeden ana hatlarıyla tanıtılması ve muhtevasının ele alınması planlanmış ve bu gaye ile önce surede yer alan izaha muhtaç kelimelerin lügat izahlarının yapılması, ardından gruptandırılmış halde ayetlerin meallerinin verilmesi, sonra da aynı ayetlere yönelik kısa bir açıklamanın yapılması uygun görülmüştür. Bu amaçla verilmesi düşünülen bilgiler birinci bölümde yer almış, ardından ikinci bölüme geçilmesi planlanmıştır.

İkinci bölüm ise, araştırmanın esasını teşkil eder. Bu bölümde, çalışmanın konusu istikametinde gerekli araştırmalar yapılarak ve konu hakkında verilen bilgilerden yararlanılarak Muhammed suresinin Kur'an ilimleri çerçevesindeki konumu üzerinde durulması öngörülmüştür.

Çizilen söz konusu plan doğrultusunda çalışma yapılmasına karar kılınmış, Muhammed suresinin, kısa açıklamaların dışında tefsiri, yorumu, tarihî arkaplanı, irabi ve surede bulunan kelimelerin etimolojisine ilişkin bilgiler, çalışma konusunun kapsamına girmediğinden ve tezin sınırlarını çok aşacağından sarf-ı nazar edilmiştir. Dolayısıyla okuyucunun bu çalışmada Muhammed suresiyle ilgili her aradığını bulamayacağını söylemekte yarar vardır.

Araştırmanın Metodu

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden döküman incelemesi tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Yukarıda da temas edildiği şekilde önce suredeki ayetlerde yer alan ve izah edilmesi lüzumlu görülen kelimeler lügat kitaplarından yararlanılarak ayrıntı verilmeden kısaca lügavî izahları üzerinde durulmuştur. Okuyucunun, suredeki ayetlerin muhtevası hakkında muhtasar da olsa bilgi edinmesi amacıyla ayetlerin meali verilmiş ve bu ayetlere ilişkin kısa açıklama yapılmıştır.

Söz konusu çalışmanın asıl bölümü kabul edilen ikinci bölümde, Muhammed suresinin Kur'an ilimleri konusuna giren mevzular dikkate alınarak Kur'an ilimleri alanında bilinen önemli eserlerden ve muhtelif tefsir ve yine konu ile alakalı makalelerden yararlanılmış ve derlenen bilgiler ayrı ayrı başlıklar altında kompoze edilmeye çalışılmıştır.

Tezin yazımında başlıklandırma, rakam ve harf sistemi uygulanmış; kaynakça ve dipnot yazımında enstitünün uygun görmüş olduğu kurallar esas alınmış, ancak Arapça eserlerin yazımında DİA sistemi kullanılmıştır. Kelime izahları yapılırken kelimelerin, gerek metin içinde gerekse dipnotta orijinal şekilde (Arapça olarak) yazılması tercih edilmiş, Arapça eser adları ise transkript kullanılmadan verilmiştir. Yine Arapça kelimeler harakeli olarak yazıldığından, latin harflerle yazılmasına gerek duyulmamıştır. Metin içinde ve dipnotta yazılan Arapça eserler ve dilimizde kullanılıp da köken itibariyle Arapça olan kelimeler yazılırken uzatma işaretleri lüzum görüldükçe kullanılmış, Kur'an ve ayet gibi kelimelerde ise yaygın kullanım sebebiyle gerek görülmemiştir.

Son olarak çalışmamızda, Arapça olarak yazılan kelimelerdeki hemzelerin nebre işareti ihmal edilmemiş, ancak ayetlerde ise Resm-i hat'a uyularak söz konusu işaret konmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED SURESİ

1.1. AYETLERİN DİLSEL İZAHI VE AÇIKLAMASI

Bu bölümde, önce surede yer alan ayetler gruplandırılarak kelime izahları ele alınacak, mealleri yanında, ayrıntılı olmayan açıklamalara yer verilecektir.

1.1.1. Birinci Grup Ayetler (1-3)

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ (۱) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَأَمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ (۲) ذَلِكَ بِأَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ
أَمْثَالَهُمْ (۳)

1.1.1.1. Kelime İzahı

صَدَّ يَصُدُّ صَدًّا kelimesi müteaddi/gecişli düşünülüğünde *engel olmak*, *alıkoymak*; lazım/gecişsiz hesap edildiğinde ise *uzak durmak* anlamına gelmektedir.⁷ أَضَلَّ عَمَلَهُ geçersiz kıldı, boşa çıkardı;⁸ كَفَّرَ عَنْ ذَنْبِهِ günahını örttü, bağışladı demektir.⁹ سَيِّئَاتٍ kelimesinin tekili olan سَيِّئَةٌ kelimesi, *kötülük*, *fenalık*,

⁷ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*, tah. Muhammed Muhammed Tâmir, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1430/2009, “صدد”; er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-kalem, 1412/1992, “صدد”; İlyas Karşlı, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, “صدد”.

⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “ضلل”; el-İsfahânî, *Müfredât* “ضل”; İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl, *Lisânu'l-Arab*, tah. Emin Muhammed Abdu'l-Vahhâb, Muhammed es-Sâdik el-Ubeydî, Beyrut: “ضلل”; Karşlı, *age.*, “ضل”.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “كف”; Karşlı, *age.*, “كف”.

*günah ve şirk gibi anlamlar ifade eder.*¹⁰ *أَصْلَحَ düzeltti, faydalı hale getirdi, islah etti demektir.*¹¹ *بَالٌ zihin, kalp anlamı yanında durum, hal anlamına da gelmektedir.*¹² Bu kelime ayette ise durum, hal anlamıyla yer almıştır. *ضَرَبَ يَضْرِبُ ضَرْبًا vurdu, dövdü, hareket etti, geçti vb. birçok anlama gelen kelime ضَرَبَ مَثَلًا şeklindeki kullanımda örnek getirdi/gösterdi manasına gelir.*¹³

1.1.1.2. Meal

*İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; işte Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır. (1) İnanıp salih ameller işleyenlerin ve Muhammed'e indirilene -ki o Rablerinden gelen haktır- inananların ise Allah günahlarını örtmüş ve hallerini düzeltmiştir. (2) Bu, inkâr edenlerin bâtila uymaları ve inananların Rablerinden gelen gerçeğe uymalarından dolayıdır. İşte Allah, onların örnek teşkil edecek durumlarını insanlara böyle anlatır. (3)*¹⁴

1.1.1.3. Açıklama

Ayette, Alah ve Peygamber inancı olmayan ve insanların inancına karışan ve onların, dinden uzak yaşamaları için gayret sarfeden inkârcıların dünyada yaptıkları iyiliklerin ahirette hiçbir karşılığı olmayacağı, buna karşılık iman edip de imanlarının gereğini yerine getirenlerin günahlarının bağışlanacağı ve dolayısıyla dünyada da işlerinin düzgün gideceği belirtilmektedir. Bu sonuç, inkârcıların batıl bir inanışta karar kılmaları, inananların ise hakka yönelmelerinin bir sonucudur. İnanmanın ve inanmamanın bedeli budur.¹⁵

¹⁰ el-İsfahânî, *Müfredât* “سواء”; Karşlı, *age.*, “سَاء”.

¹¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “صَلَح”; el-İsfahânî, *Müfredât* “صَلَح”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “صَلَح”; Karşlı, *age.*, “صَلَح”.

¹² el-İsfahânî, *Müfredât* “بَال”; Mecduddîn Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhîr*, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1413/1993, “بُول”; Karşlı, *age.*, “بَال”.

¹³ el-İsfahânî, *age.*, “ضَرَب”; İbn Manzûr, *age.*, “ضَرَب”; Karşlı, *age.*, “ضَرَب”.

¹⁴ Suredeki bütün ayet mealleri DİB Yayınları Türkçe Kur'an Meali'nden alınmıştır.

¹⁵ Ayetlerin tefsiri için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1408/1988, XXVIII, 38-39; Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Omer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fi vucûhi't-te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-fîkr, ts., IV, 529-530; el-Fahru'r-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1420/1999, X, 32-37; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Kitabevi, ts., VI, 4368-4370.

1.1.2. İkinci Grup Ayetler (4-6)

فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ ط حَتَّىٰ إِذَا أَتَخْتَنُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَانَ ۖ فَإِمَّا مَنَّا بَعْدُ
وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ء ذَلِكُمْ ؕ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ ۗ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ
بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ط وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ (٤) سَيَهْدِيهِمْ وَيُصَلِّحُ
بِأَلْهِمُ (٥) وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ (٦)

1.1.2.1. Kelime İzahı

رَقَبَةٌ kelimesinin boyun demek olan رِقَابٌ ¹⁶ karşılaşmak; لَقِيَ يَلْقَى لِقَاءً çoğuludur.¹⁷ اتَّخَنَ ileri/aşırı gitmek, çökertip etkisiz hale getirmek anlamına gelmektedir.¹⁸ شَدَّ يَشُدُّ شَدًّا kelimesi ayette sıkıca bağlamak anlamıyla yer almıştır.¹⁹ esiri مَنْ يَمُنُّ مَنَّا عَلَى الْأَسِيرِ ²⁰ ip, bağ demektir. وَتَأْتُ kelimesinin tekili olan karşılıksız serbest bırakmak anlamına gelir.²¹ فَدَى يَفْدِي فِدَاءً kelimesi bedel karşılığı birini hürriyetine kavuşturmadır.²² وَضَعَ يَضَعُ وَضْعًا koymak;²³ أَوْزَارٌ ağır yük, günah anlamında وَزُرٌ kelimesinin çoğuludur.²⁴ وَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا deyimi ise savaş sona erdi demektir. اِنْتَصَرَ kelimesi, yardım etti demek olan نَصَرَ kökünden türemiş olup مِنْ edatıyla kullanıldığında öc aldı manasına gelmektedir.²⁵ بَلَا يَبْلُو بَلَاءً fili denemek, test etmek;²⁶ عَرَفَ (bildi) kelimesinden türemiş olan عَرَفَ fiili de, tanıttı anlamında kullanılmıştır.²⁷

¹⁶ el-Cevherî, age., “لقي”; el-İsfahânî, age., “لقي”; Karşlı, age., “لقي”.

¹⁷ el-İsfahânî, age., “رقب”; İbn Manzûr, age., “رقب”; Karşlı, age., “رقب”.

¹⁸ el-İsfahânî, age., “تخن”; İbn Manzûr, age., “تخن”; Karşlı, age., “تخن”.

¹⁹ el-Cevherî, age., “شد”; el-İsfahânî, age., “شد”; Karşlı, age., “شد”.

²⁰ el-İsfahânî, age., “وثق”; İbn Manzûr, age., “وثق”; Karşlı, age., “وثق”.

²¹ el-İsfahânî, age., “من”; İbn Manzûr, age., “من”; Karşlı, age., “من”.

²² el-Cevherî, age., “فدى”; el-İsfahânî, age., “فدى”; Karşlı, age., “فدى”.

²³ el-Cevherî, age., “وضع”; İbn Manzûr, age., “وضع”; Karşlı, age., “وضع”.

²⁴ el-Cevherî, age., “وزر”; el-İsfahânî, age., “وزر”; Karşlı, age., “وزر”.

²⁵ el-Fîrûzâbâdî, age., “نصر”;

²⁶ el-İsfahânî, age., “بلى”; el-Fîrûzâbâdî, age., “بلى”; Karşlı, age., “بلا”.

²⁷ el-Cevherî, age., “عرف”; el-İsfahânî, age., “عرف”; Karşlı, age., “عرف”.

fiili ise *beğenmemek, hoşlanmamak* demektir.³¹ *Geçersiz oldu* demek olan حَبَطَ fiilinden أَحْبَطَ kelimesi *geçersiz kaldı, boşa çıkardı* anlamına gelmektedir.³² *Yok oldu* anlamındaki دَمَرَ fiilinden دَمَّرَ kelimesi ise *yok etti, yerle bir etti* demektir.³³ *Hükmetti, dost oldu ve destek oldu* anlamında وَلَى kökünden olan مَوْلَى kelimesi de *yardımcı, sahip* demektir.³⁴

1.1.3.2. Meal

Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır. (7) İnkâr edenlere gelince, yıkım onlara! Allah, onların işlerini boşa çıkarmıştır. (8) Bu, Allah'ın indirdiğini beğenmemeleri, bu sebeple de Allah'ın onların amellerini boşa çıkarmasındandır. (9) Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allah, onları yerle bir etmiştir. İnkâr edenlere de bu akıbetin benzerleri vardır. (10) Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olması, inkâr edenlerin ise, hiçbir yardımcısı bulunmamasından dolayıdır. (11)

1.1.3.3. Açıklama

Cenab-ı Allah'ın mülkünde O'na bağlı yaşamının hem dünyada hem de ukbada getirisi vardır. Buna karşılık inanmamanın, Allah'a boyun eğmemenin de karşılığı vardır. Ayetlerde bu konuya temas edilerek inkârcıların ahirete yönelik bir kazançlarının olmadığı ve bunun sebebinin de inançsızlıklarından kaynaklandığı kaydedilmiştir. Ayrıca inançsız kesimin yeryüzünde dolaşarak yine kendileri gibi inanmayan milletlerin kalıntılarından ibret almaları ve benzer akibete maruz kalmamaları uyarısı yapılmıştır. Yüce Allah mü'minlerin dostu ve yardımcısıdır; inkârcılar ise bu dostluk ve yardımdan mahrumdurlar.³⁵

³⁰ el-İsfahânî, *age.*, “تعس”; İbn Manzûr, *age.*, “تعس”; Karşlı, *age.*, “تعس”.

³¹ el-Cevherî, *age.*, “كره”; el-İsfahânî, *age.*, “كره”; Karşlı, *age.*, “كره”.

³² el-Cevherî, *age.*, “حبط”; el-İsfahânî, *age.*, “حبط”; Karşlı, *age.*, “حبط”.

³³ el-Cevherî, *age.*, “دمر”; el-İsfahânî, *age.*, “دمر”; Karşlı, *age.*, “دمر”.

³⁴ el-İsfahânî, *age.*, “ولي”; İbn Manzûr, *age.*, “ولي”; Karşlı, *age.*, “ولي”.

³⁵ Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 44-47; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 532; er-Râzî, *age.*, X, 42-44; Yazır, *age.*, VI, 4379-4381.

1.1.4. Dördüncü Grup Ayetler (12-14)

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ط وَالَّذِينَ
كَفَرُوا يَسْمَنُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ (۱۲) وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً
مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَا هُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ (۱۳) أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ
لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ (۱۴)

1.1.4.1. Kelime İzahı

Çok değerli oldu manasında نَمَتَّ kökünden fiili faydalandı/yararlandı demektir.³⁶ Yerleşti/kaldı anlamında ثَوًى filinden مَثْوًى kalınacak yer anlamındadır.³⁷ قَرْيَةً kelimesinin tekili olan قَرْيَةٌ kelimesi kent, ülke manasına gelmektedir. Günümüzde ise köy anlamında kullanılmaktadır.³⁸ بَيْتَةٍ kelimesinin tekili olan بَيْتَةٌ kesin delil/belge,³⁹ زُيِّنَ de süslü gösterildi demektir.⁴⁰ أَهْوَاءٌ kelimesi ise, istek, arzu nefis, eğilim demek olan هَوًى kelimesinin çoğuludur.⁴¹

1.1.4.2. Meal

Şüphesiz Allah, inanıp salih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir. (12) (Ey Muhammed!) Seni çıkararak kendi memleket halkından daha güçlü nice memleket halkları vardı ki, biz onları helak ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmamıştır. (13) Rabbinin katından açık bir belgesi olan kimse, kötü işleri kendisine güzel gösterilen ve nefislerinin arzularına uyan kimseler gibi midir? (14)

³⁶ el-Cevherî, age., “متع”; el-İsfahânî, age., “متع”; Karslı, age, “متع”.

³⁷ el-İsfahânî, age., “ثوى”; İbn Manzûr, age., “ثوا”; Karslı, age, “ثوى”.

³⁸ el-İsfahânî, age., “قرية”; el-Fîrûzâbâdî, el-Kamûsu'l-muhît, “قرية”; Karslı, age., “قرى”.

³⁹ el-İsfahânî, age., “بان”; İbn Manzûr, age., “بين”; Karslı, age, “بان”.

⁴⁰ el-İsfahânî, age., “زين”; İbn Manzûr, age., “زين”; Karslı, age, “زان”.

⁴¹ el-İsfahânî, age., “هوى”; İbn Manzûr, age., “هوا”; Karslı, age, “هوى”.

1.1.4.3. Açıklama

Dünyada nimetlerden istifade ederek bu nimetleri veren Allah Tealaya kulluk etmek, inancını ibadetlerle pekiştirmek, ahirette ilahî ikramlara nail olmaktır. Bu ikramların başında cennet vardır. Buna karşılık şükretmek yerine nankörlüğü tercih edip inkârda karar kılanlar ise, yemekten başka düşünceleri ve idealleri olmayan diğer canlılar gibidirler. Onlar için ise ahirette ceennem vardır. Ayette buna temas edildikten sonra, müşriklerin kendilerinden daha güçlü olan önceki bazı milletlerin helak edilmelerinden ibret almalarına işaret edilmiş, inançlı kesimin inkârcılarla aynı kefeye konamayacağı mukayeseli bir şekilde dile getirilmiştir.⁴²

1.1.5. Beşinci Grup Ayetler (15)

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ ط فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ ة وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ة وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ط وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ط كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ (١٥)

1.1.5. 1. Kelime İzahı

أَسْنٌ *bozulmak*, buna göre *bozulan* demektir.⁴³ *vaat etmek*,⁴⁴ وَعَدَ يَعِدُ وَعَدًا demektir.⁴⁵ *değiştirdi*,⁴⁶ *tad/lezzett* demektir.⁴⁷ *arındır/süzdü*, buna göre *arındır* demektir.⁴⁸ *su vermek/içirmek*,⁴⁹ *su vermek/içirmek* demektir.⁵⁰ *barsak* demektir.⁵¹

⁴² Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 47-48; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 532-533; er-Râzî, *age.*, X, 44-45; Yazır, *age.*, VI, 4383-4384.

⁴³ el-Cevherî, *age.*, “عد”; el-İsfahânî, *age.*, “عد”; Karşlı, *age.*, “عد”.

⁴⁴ el-Cevherî, *age.*, “أسن”; İbn Manzûr, *age.*, “أسن”; Karşlı, *age.*, “أسن”.

⁴⁵ İbn Manzûr, *age.*, “غير”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “غير”; Karşlı, *age.*, “غار”.

⁴⁶ el-İsfahânî, *age.*, “طعم”; İbn Manzûr, *age.*, “طعم”; Karşlı, *age.*, “طعم”.

⁴⁷ İbn Manzûr, *age.*, “صفا”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “صفو”; Karşlı, *age.*, “صفا”.

⁴⁸ el-Cevherî, *age.*, “سقى”; el-İsfahânî, *age.*, “سقى”; Karşlı, *age.*, “سقى”.

⁴⁹ el-Cevherî, *age.*, “حمم”; İbn Manzûr, *age.*, “حمم”; Karşlı, *age.*, “حم”.

⁵⁰ el-İsfahânî, *age.*, “قطع”; İbn Manzûr, *age.*, “قطع”; Karşlı, *age.*, “قطع”.

1.1.5. 2. Meal

Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu? (15)

1.1.5. 3. Açıklama

Ayet-i kerimede Yüce Allah mü'minlere vadedilen cennet nimetlerinden söz etmektedir. Orada inanlar için tadı, rengi ve kokusu bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları, saf bal ırmakları yanında her çeşit meyvelerin olacağı bildirilmiştir. Bu nimetler içinde bulunan kimse ile cehennemde kalıp susuzluktan kaynar su içmek zorunda kalan ve bu yüzden bağırsakları parçalanan kimse gibi olmayacağına işaret edilmiştir.⁵²

1.1.6. Altıncı Grup Ayetler (17-19)

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۗ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنفَاهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ (۱۶) وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ (۱۷) فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ إِلَّا تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً ۗ فَفَدَّ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۗ فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ (۱۸) فَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُوا لِذُنُوبِكُمْ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَتَىٰ تَأْتِيكُمْ وَمَتَىٰ تَأْتِيكُمْ (۱۹)

1.1.6.1. Kelime İzahı

Duydu anlamında سَمِعَ fiilinden dinledi;⁵³ أَنْفٌ az önce demektir.⁵⁴ طَبَعَ fiilinden mühürlemek; yol gösterdi, doğru yola iletti;⁵⁵ هُدًى fiilinden

⁵¹ İbn Manzûr, *age.*, “معى”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “معى”; Karşlı, *age.*, “معى”.

⁵² Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 48-49; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 533-534; er-Râzî, *age.*, X, 46-49; Yazır, *age.*, VI, 4385-4387.

⁵³ el-Cevherî, *age.*, “سمع”; el-İsfahânî, *age.*, “سمع”; Karşlı, *age.*, “سمع”.

⁵⁴ el-İsfahânî, *age.*, “أنف”; Karşlı, *age.*, “أنف”.

نَظَرَ يَنْظُرُ نَظْرًا 57 artmak/artırmak, 56 زَادَ يَزِيدُ زِيَادَةً 58 hidayete erdi anlamındadır. 56 ٕھْدَى 58 bakmak, beklemek, 59 شَرَطٌ kelimesinin çoğulu olan 59 ٕغْنَةً 60 Dile getirdi demek olan 60 ذَكَرَ fiilinin mastarı olan 61 ذَكَرَ 61 dile getirmek, hatırlamak, öğüt almak gibi anlamlara gelir. 61 ٕصِرْدِي 62 üst etti anlamında 62 قَلْبٌ fiilinden 62 ٕتَقَلَّبٌ dolaştı; 62 ٕتَقَلَّبٌ ise dolaşılan yer demektir. 62

1.1.6.2. Meal

Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman (alay ederek), kendilerine bilgi verilmiş olanlara, "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği ve nefislerinin arzularına uyan kimselerdir. (16) Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır. Onların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar. (17) Onlar kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar. Muhakkak onun alametleri gelmiştir (ama öğüt almıyorlar). Kıyamet kendilerine gelip çatınca öğüt almaları kendilerine ne fayda verecek? (18) Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir. (19)

1.1.6.3. Açıklama

Bu bölümde Yüce Allah, ikiyüzlü demek olan münafıklardan ve onların tutum ve davranışlardan söz ederek, kalplerinin mühürlendiğini belirtmektedir. Münafıklar gibi davranmayıp ilahî mesajlar doğrultusunda bir hayat sürdürenlerin de dine bağlılıklarını artırmaktadır. Sonraki ayetlerde ise kıyamet alametlerinin belirdiği ve kıyametin mutlaka geleceği farklı bir üslûpla ifade edilmiştir. Hz.

⁵⁵ el-Cevherî, *age.*, “طبع”; el-İsfahânî, *age.*, “طبع”; Karşı, *age.*, “طبع”.

⁵⁶ el-Cevherî, *age.*, “ھى”; el-İsfahânî, *age.*, “ھى”; Karşı, *age.*, “ھى”.

⁵⁷ el-Cevherî, *age.*, “زاد”; el-İsfahânî, *age.*, “زاد”; Karşı, *age.*, “زاد”.

⁵⁸ el-Cevherî, *age.*, “نظر”; el-İsfahânî, *age.*, “نظر”; Karşı, *age.*, “نظر”.

⁵⁹ el-İsfahânî, *age.*, “بغت”; İbn Manzûr, *age.*, “بغت”; Karşı, *age.*, “بغت”.

⁶⁰ el-Cevherî, *age.*, “شرط”; el-İsfahânî, *age.*, “شرط”; Karşı, *age.*, “شرط”.

⁶¹ el-İsfahânî, *age.*, “ذکر”; İbn Manzûr, *age.*, “ذکر”; Karşı, *age.*, “ذکر”.

⁶² el-Cevherî, *age.*, “قلب”; el-İsfahânî, *age.*, “قلب”; Karşı, *age.*, “قلب”.

Peygambere hitaben de, Allah Teala'dan başka bir ilah olmadığı vurgulanmış ve ondan kendi adına ve inananlar adına bağışlanma talebinde bulunması istenmiş; ayrıca kulların her hareketinin Yüce Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğu kaydedilmiştir.⁶³

1.1.7. Yedinci Grup Ayetler (20-24)

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ ۚ فَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ ۗ رَأَيْتَ
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُنظَرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۗ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ ۚ (۲۰) طَاعَةٌ
وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ ۚ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ ۚ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ (۲۱) ۚ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ
تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ۚ (۲۲) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ
وَأَعَمَّىٰ أَبْصَارَهُمْ (۲۳) أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا (۲۴)

1.1.7. 1. Kelime İzahı

İndi demek olan نَزَلَ fiilinden نَزَّلَ indirildi,⁶⁴ *sağlam* مُحْكَمٌ, ayette hükümü açık anlamındadır.⁶⁵ قَاتَلَ savaştı, قِتَالٌ ise savaştı, savaştı demektir.⁶⁶ غَشِيَ bayılmak, kendinden geçmek,⁶⁷ buna göre عَلَيْهِ مَغْشِيٌّ baygın demek olur. تَوَلَّى daha layık, daha yakın;⁶⁸ عَزَمَ الْأَمْرُ يَعْزِمُ عَزْمًا iş ciddileşti;⁶⁹ يُوْزِي çevirdi;⁷⁰ بَوَّسَ bozuldu demek olan فَسَدَ fiilinden فَسَدَ bozdu, bozgunculuk yaptı demektir.⁷¹ رَحِمٌ rahim, akrabalık demek olan رَحِمٌ kelimesinin çoğuludur.⁷²

⁶³ Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 50-54; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 534-535; er-Râzî, *age.*, X, 49-52; Yazır, *age.*, VI, 4387-4389.

⁶⁴ el-Cevherî, *age.*, “نزل”; el-İsfahânî, *age.*, “نزل”; Karşlı, *age.*, “نزل”.

⁶⁵ el-İsfahânî, *age.*, “حکم”; İbn Manzûr, *age.*, “حکم”; Karşlı, *age.*, “حکم”.

⁶⁶ el-İsfahânî, *age.*, “قتل”; İbn Manzûr, *age.*, “قتل”; Karşlı, *age.*, “قتل”.

⁶⁷ el-Cevherî, *age.*, “غشي”; el-İsfahânî, *age.*, “غشي”; Karşlı, *age.*, “غشي”.

⁶⁸ İbn Manzûr, *age.*, “ولي”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “ولي”.

⁶⁹ el-İsfahânî, *age.*, “عزم”; İbn Manzûr, *age.*, “عزم”; Karşlı, *age.*, “عزم”.

⁷⁰ el-Cevherî, *age.*, “ولي”; el-İsfahânî, *age.*, “ولي”; Karşlı, *age.*, “ولي”.

⁷¹ el-İsfahânî, *age.*, “فسد”; İbn Manzûr, *age.*, “فسد”; Karşlı, *age.*, “فسد”.

⁷² el-Cevherî, *age.*, “رحم”; el-İsfahânî, *age.*, “رحم”; Karşlı, *age.*, “رحم”.

sağır-laştır-dı;⁷³ أَعْمَى kör etti;⁷⁴ بَصَرَ kelimesinin çoğulu olan أَبْصَارٌ gözler demektir.⁷⁵ دَبَّرَ düşündü⁷⁶; فَفُلٌ kelimesinin çoğulu olan أَفْقَالٌ kilitler demektir.⁷⁷

1.1.7. 2. Meal

İnananlar, "Keşke bir sûre indirilse!" derler. Fakat hükmü apaçık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince; kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. O da onlara pek yakındır. (20) İtaat ve güzel bir söz, onlar için daha hayırlıdır. İş ciddileşince Allah'a verdikleri söze bağlı kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu. (21) Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi? (22) İşte bunlar, Allah'ın lânetleyip, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimselerdir. (23) Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var? (24)

1.1.7. 3. Açıklama

İnananlarla ikiyüzlü insanların inançları, niyet ve beklentileri farklıdır. İnananlar Allah'ın rızasını gözetir, emirlerini yerine getirmeye çalışır. Buna karşılık münafıklar hep gösteriş meraklısıdırlar ve yapay bir tavır sergilerler. Ayetlerde bu iki farklı durum ve psikolojik halden söz edilmiştir. Nitekim savaşla ilgili ayet nazıl olunca inananlar bundan hoşnut olurken ikiyüzlü insanlar rahatsızlık duymuşlardır. Oysa Allah'a itaat etmelerinin ve ilâhî buyruklar doğrultusunda bir yaşantı içinde bulunmalarının kendileri için daha yararlı olacağı belirtilmiştir. Böyle yapmak yerine hakka yüz çevirmeyi, bozgunculuk yapmayı ve akrabalık bağlarını koparmayı tercih etmeleri sebebiyle Allah onları lanetlemiş, kulaklarını sağır-laştırmış, gözlerini de hakkı göremez hale getirmiştir. Bu yüzden

⁷³ el-Cevherî, *age.*, “صم”; İbn Manzûr, *age.*, “صم”; Karşlı, *age.*, “صم”.

⁷⁴ el-Cevherî, *age.*, “عمي”; İbn Manzûr, *age.*, “عمي”; Karşlı, *age.*, “عمي”.

⁷⁵ el-Cevherî, *age.*, “بصر”; el-İsfahânî, *age.*, “بصر”; Karşlı, *age.*, “بصر”.

⁷⁶ İbn Manzûr, *age.*, “دبر”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “دبر”; Karşlı, *age.*, “دبر”.

⁷⁷ el-İsfahânî, *age.*, “قفل”; İbn Manzûr, *age.*, “قفل”; Karşlı, *age.*, “قفل”.

de Kur'an'ı düşünmezler, hükümlerine aldırış etmezler. Kalpleri bu iş için kapalı konumdadır, kilitlenmiş gibidir.⁷⁸

1.1.8. Sekizinci Grup Ayetler (25-29)

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ ۖ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ۗ (۲۵) ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأُمْرِ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ (۲۶) فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ (۲۷) ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ۗ (۲۸) أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَن لَّنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ (۲۹)

1.1.8.1. Kelime İzahı

تَبَيَّنَ⁸⁰ arkalar demektir. أدْبَارٌ kelimesinin çoğulu olan dönür⁷⁹ döndü; ارتدَّ على belli oldu, ortaya çıktı;⁸¹ سَوَّلَ aldattı, hoş gösterdi;⁸² أَمْلَىٰ boşa ümitlendirdi anlamındadır.⁸³ gizli konuştu;⁸⁴ تَوَفَّىٰ ruhunu aldı;⁸⁵ أَسْخَطَ öfkelenirdi;⁸⁶ رَضِيَ kinler kinler demektir.⁸⁸

1.1.8.2. Meal

Kendileri için hidayet yolu belli olduktan sonra gerisin geri dönenleri, şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür. (25) Bu, münafıkların, Allah'ın indirdiğini beğenmeyen kimselere,

⁷⁸ Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 54-57; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 535-536; er-Râzî, *age.*, X, 53-56; Yazır, *age.*, VI, 4391-4393.

⁷⁹ el-Cevherî, *age.*, “رد”; el-İsfahânî, *age.*, “رد”; Karşlı, *age.*, “رد”.

⁸⁰ el-İsfahânî, *age.*, “دير”; İbn Manzûr, *age.*, “دير”; Karşlı, *age.*, “دير”.

⁸¹ el-Cevherî, *age.*, “ب ين”; el-İsfahânî, *age.*, “ب ان”; Karşlı, *age.*, “بان”.

⁸² el-Cevherî, *age.*, “سول”; el-İsfahânî, *age.*, “سول”; Karşlı, *age.*, “سول”.

⁸³ el-İsfahânî, *age.*, “ملا”; İbn Manzûr, *age.*, “ملا”;

⁸⁴ el-İsfahânî, *age.*, “سرر”; İbn Manzûr, *age.*, “سرر”; Karşlı, *age.*, “سرر”.

⁸⁵ el-Cevherî, *age.*, “وفي”; İbn Manzûr, *age.*, “وفي”; Karşlı, *age.*, “وفي”.

⁸⁶ el-Cevherî, *age.*, “سخط”; İbn Manzûr, *age.*, “سخط”; Karşlı, *age.*, “سخط”.

⁸⁷ el-İsfahânî, *age.*, “رضي”; İbn Manzûr, *age.*, “رضي”; Karşlı, *age.*, “رضي”.

⁸⁸ el-İsfahânî, *age.*, “ضغن”; İbn Manzûr, *age.*, “ضغن”; Karşlı, *age.*, “ضغن”.

"Bazı işlerde size itaat edeceğiz" demelerindedir. Allah onların gizlice konuşmalarını bilir.(26) Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken halleri nasıl olacak? (27) Bu, Allah'ı gazaplandıran şeylere uydukları ve onun hoşnut olduğu şeyleri beğenmedikleri içindir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır. (28) Yoksa, kalplerinde hastalık olanlar Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar? (29)

1.1.8.3. Açıklama

İslâm'ın gelişinden ve hak-bâtıl belli olduktan sonra şeytana uyanların boş ümitlerle avundukları belirtilmiş, ikiyüzlü bu kişilerin inkârcılarla işbirliği yaptıkları, Yüce Allah'ın, gizli konuşmalarına şahit olduğu ifade edilmiştir. Nankörlüğü tercih etmelerinden dolayı ölümlerinin kolay olmayacağı, melekler yüzlerine ve sırtlarına vurarak ruhlarını alacakları kaydedilmiştir. Bu kötü sonuç Allah'a isyanlarından ve O'nu öfkeli edilecek işlerinden kaynaklandığı, yine inançsız olarak yaptıkları amellerin geçersiz olduğu vurgulanmış, niyet ve hak dine karşı olumsuz tutumlarının ortaya çıkarılacağı hatırlatılmıştır.⁸⁹

1.1.9. Dokuzuncu Grup Ayetler (30-32)

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ ط وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ط وَاللَّهُ يَعْلَمُ
أَعْمَالَكُمْ (۳۰) وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۖ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ (۳۱) إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ ۖ لَن يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَالَهُمْ (۳۲)

1.1.9.1. Kelime İzahı

أَرَى رَأَى filinden رَأَى anlamında görüldü anlamında رَأَى filinden رَأَى dilemek, takdir etmek;⁹⁰ gördü anlamında رَأَى filinden رَأَى gösterdi;⁹¹ iz, işaret, benz, yüz hattı demektir.⁹² لَحْنُ الْقَوْلِ konuşma tarzı, üslubu;⁹³ شَاقَّ karşı geldi, muhalefet etti anlamındadır.⁹⁴

⁸⁹ Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 57-60; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 536-537; er-Râzî, *age.*, X, 56-58; Yazır, *age.*, VI, 4393-4396.

⁹⁰ el-İsfahânî, *age.*, “شيء”; İbn Manzûr, *age.*, “شيء”; Karslı, *age.*, “شاء”.

⁹¹ el-Cevherî, *age.*, “رأى”; İbn Manzûr, *age.*, “رأى”; Karslı, *age.*, “رأى”.

1.1.9.2. Meal

Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah yaptıklarınızı bilir. (30) Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz. (31) İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler. Allah, onların amellerini boşa çıkaracaktır. (32)

1.1.9.3. Açıklama

Cenab-ı Allah dilediği zaman ikiyüzlü insanları açığa çıkarır ve onları rezil eder. Ayet-i kerimede bu konuya temas edilmiş ve Hz. Peygamber'in, munafıkları konuşma tarzından tanıdığına işaret edilmiştir. Yine âyetlerde, mü'minlerin cihat, ibadet ve çeşitli sıkıntılar karşısında sabredip etmediğinin test edildiği ifade edilmiş, hak ortaya çıktıktan sonra inkârları tescil edilen ve Hz. Peygamber'e karşı gelenlerin Allah'a zarar veremeyecekleri, gayret ve çalışmalarının boşa çıkarılacağı belirtilmiştir.⁹⁵

1.1.10. Onuncu Grup Ayetler (33-35)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ (٣٣) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ (٣٤) فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتْرُكَكُمْ أَعْمَالَكُمْ (٣٥)

⁹² el-İsfahânî, *age.*, “سام”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “سوم”; Karslı, *age.*, “سام”.

⁹³ el-İsfahânî, *age.*, “لحن”; İbn Manzûr, *age.*, “لحن”; Karslı, *age.*, “لحن”.

⁹⁴ el-İsfahânî, *age.*, “شق”; İbn Manzûr, *age.*, “شق”; Karslı, *age.*, “شق”.

⁹⁵ Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 57-62; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 537-538; er-Râzî, *age.*, X, 59-60; Yazır, *age.*, VI, 4396-4397.

1.1.10.1. Kelime İzahı

سَلَّمَ⁹⁷ وَهَنْ يَهْنُ وَهْنًا⁹⁶ gevşemek, zayıflamak; *boşa çıkardı, geçersiz kıldı;* *barış, güven demektir.*⁹⁸ أَعْلُوْهُ⁹⁹ üstün, daha üstün demek olan *أَعْلَى* kelimesinin çoğuludur.⁹⁹ وَتَرَّ يَتْرُ وَتْرًا¹⁰⁰ *azaltmak* anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁰

1.1.10.2. Meal

Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın. (33) İnkâr eden, Allah yolundan alıkoyan, sonra da inkarcılar olarak ölenler var ya, Allah onları asla bağışlamayacaktır. (34) Sakın za'f göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir. (35)

1.1.10.3. Açıklama

Ayet-i kerimelerde Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaat edilmesi emredilmiş, itaatten vazgeçilmesinin amellerin boşa çıkarılması anlamına geleceği belirtilmiştir. Ayrıca inkârcıların inançsız ölmeleri durumunda Yüce Allah'ın onları asla bağışlamayacağı vurgulanmıştır. Aynı ayetlerde mü'minlerin savaşta gevşememeleri, savaştan kesin sonuç almadan barış çağrısı yapmamaları ve onların Allah adına yaptıkları iyi işlerin boşa çıkarılmayacağı belirtilmiştir.¹⁰¹

1.1.11. On birinci Grup Ayetler (36-38)

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ط وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ
أَمْوَالَكُمْ (٣٦) إِنْ يَسْأَلْكُمْ هَا فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجْ أَضْعَانَكُمْ (٣٧) هَا أَنْتُمْ هَلْؤَلَاءِ تُدْعَوْنَ
لِنُتْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ء فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ ء وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَفْسِهِ ط وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمْ
الْفُقَرَاءُ ء وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ (٣٨)

⁹⁶ el-Cevherî, *age.*, “بطل”; el-İsfahânî, *age.*, “بطل”; Karşlı, *age.*, “بطل”.

⁹⁷ el-Cevherî, *age.*, “وهن”; el-İsfahânî, *age.*, “وهن”; Karşlı, *age.*, “وهن”.

⁹⁸ el-İsfahânî, *age.*, “سلم”; İbn Manzûr, *age.*, “سلم”; Karşlı, *age.*, “سلم”.

⁹⁹ el-İsfahânî, *age.*, “علا”; İbn Manzûr, *age.*, “علا”; Karşlı, *age.*, “علا”.

¹⁰⁰ el-Cevherî, *age.*, “وتر”; İbn Manzûr, *age.*, “وتر”; Karşlı, *age.*, “وتر”.

¹⁰¹ Tefsir için bk. et-Taberî, *age.*, XXVIII, 62-64; ez-Zemahşerî, *age.*, IV, 538-539; er-Râzî, *age.*, X, 60-62; Yazır, *age.*, VI, 4397-4398.

1.1.11.1. Kelime İzahı

أَجْرٌ *karşılık, mükâfat* demek olan *أَجْرٌ* ¹⁰³ *karşılık, mükâfat* demek olan *أَجْرٌ* ¹⁰² *oyun, eğlence* demektir. ¹⁰⁴ *يَسْأَلُ سَوْأَلًا* *sormak, istemek;* ¹⁰⁵ *أُحْفَى* *diretti, zorladı;* ¹⁰⁶ *بِخْلٍ يَبْخُلُ بُخْلًا* *cimri olmak;* ¹⁰⁷ *اسْتَبَدَلَ* *değiştirdi* demektir. ¹⁰⁸ *أَمْثَالٌ* *benzer, gibi* demek olan *مَثَلٌ* kelimesinin çoğuludur. ¹⁰⁹

1.1.11.2. Meal

Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer inanır ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, O size mükâfatınızı verir ve sizden mallarınızı (tamamen sarf etmenizi) istemez. (36) Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz, O da kinlerinizi ortaya çıkarırdı. (37) İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer ondan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar. (38)

1.1.11. 3. Açıklama

Ayetlerde dünya hayatının geçeci ve oyalayıcı olduğu belirtilmiş, dünyanın cazibesine kapılmayıp Cenab-ı Allah'a kulluk etmeyi sürdürenlerin karşılıklarının mutlaka verileceği vurgulanmıştır. Mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu vurgulanmış, malın bir kısmını gerçek sahibinin emir ve tavsiyesi doğrultusunda harcamanın gerekliliği kaydedilmiş, ancak bu emir ve tavsiyeye uymayarak cimrice davrananların olduğu haber verilmiş, eli sıkı olanların cimrilikten kaynaklanan sıkıntı ve vebalin yine kendilerine yönelik olduğu, Yüce Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve her şeyin gerçek sahibi olması hasebiyle zengin,

¹⁰² el-Cevherî, *es-Sihâh*, “لعِبَ”; İbn Manzûr, *age.*, “لعِبَ”; Karşlı, *age.*, “لعِبَ”.

¹⁰³ el-İsfahânî, *Müfredât*, “لَهَا”; İbn Manzûr, *age.*, “لَهَا”; Karşlı, *age.*, “لَهَا”.

¹⁰⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “أَجْرَ”; el-İsfahânî, *age.*, “أَجْرَ”; Karşlı, *age.*, “أَجْرَ”.

¹⁰⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “سَأَلَ”; İbn Manzûr, *age.*, “سَأَلَ”; Karşlı, *age.*, “سَأَلَ”.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *age.*, “حَفَا”; el-Fîrûzâbâdî, *age.*, “حَفَا”; Karşlı, *age.*, “حَفَا”.

¹⁰⁷ el-Cevherî, *age.*, “بَخِلَ”; el-İsfahânî, *age.*, “بَخِلَ”; Karşlı, *age.*, “بَخِلَ”.

¹⁰⁸ el-Cevherî, *age.*, “بَدَلَ”; el-İsfahânî, *age.*, “بَدَلَ”; Karşlı, *age.*, “بَدَلَ”.

¹⁰⁹ el-Cevherî, *age.*, “مَثَلٌ”; el-İsfahânî, *age.*, “مَثَلٌ”; Karşlı, *age.*, “مَثَلٌ”.

insanların ise fakir sayıldığı kaydedilmiştir. Son olarak da, sözü edilen insanların Allah'ın mülkünde O'na karşı bir tavır içinde hayatlarını sürdürmeleri durumunda helak edilip yerlerine Allah'a bağlı başka bir neslin var edileceği belirtilmiştir.¹¹⁰

¹¹⁰ Tefsir için bk. et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXVIII, 64-67; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 539; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, X, 62-64; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4398-4400.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA MUHAMMED SURESİ

Konu başlığı altında Kur'an ilimlerinden neyin kastedildiği ve kapsamı hakkında kısaca bilgi verilecek ve bu kapsam doğrultusunda Muhammed suresi ele alınarak gerekli izahlar yapılacaktır.

2.1. KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAM

Bu başlık altında Kur'an ilimleri (Ulûmu'l-Kur'an) ifadesinin farklı tanımları ve Tefsir Usûlü (Usûlu't-tefsîr) ile olan ilişkisi, tarihsel gelişimi, konusu, kapsamı, sınırları ve amacı gibi konularda geniş bilginin verilmesi amaçlanmamaktadır. Zira bu konuda geniş bir literatür bulunduğundan bilinenin tekrar edilmesinin fayda sağlamayacağı düşünülerek, bu alanda kısa ve öz bilginin verilmesi tercih edilmiş ve bu arada zengin literatüre işaretle iktifa edilmesi öngörülmüştür.¹¹¹

Kur'an ilimleri denince, Kur'an'la doğrudan bağlantılı olan ilim ve disiplinler akla gelir. İlk dönemlerde Tefsir Usûlü ile aynı anlamda kullanılmış ise de kapsam itibariyle birbirine denk olmadıkları, Tefsir Usûlünün daha ziyade

¹¹¹ Kur'an İlimleri alanındaki literatür için bk. Bedreddin ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*; Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Subhi's-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*; M. Abdulazim ez-Zerkanî, *Menâhîlu'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'ân*; Ahmed Adil Kemal, *Ulûmu'l-Kur'ân*; İzzet Hüseyin, *Ulûmu'l-Kur'ân*; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*; M. Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân*; M. Bekr İsmail, *Dirasât fî ulûmi'l-Kur'ân*; Abdurrahman Çetin, *Kur'an ilimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*; Osman Keskiöğlü, *Nüzulünden İtibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri: Ulum-ı Kur'an*.

tefsir metodolojisini ifade ettiği, Kur'an ilimlerinden daha dar bir alanı kapsadığı öne sürölmektedir.¹¹²

Ulümu'l-Kur'an'ın terimsel anlamının ne olduğu ve bu tanımının ilk olarak kim tarafından yapıldığı ve muhtevasının ne olduğu konusunda farklı kanaatler ve düşünceler ortaya atılmış ve birçok çalışma yapılmıştır.¹¹³ Söz konusu çalışmalarda alanla ilgili konuların tasnifi ve kapsamı farklı şekillerde yer almış, ancak DİA'da yer aldığı şekilde konuların adlandırılması tercih edilmiştir.

Buna göre Kur'an ilimleri konularını şu şekilde sıralamak mümkündür: Mekkî-Medenî sûreler, esbâb-ı nuzûl, nâsîh-mensûh, Kur'an'ın isimleri, toplanması, çoğaltılması ve tertibi, sure ve ayet bilgileri, münâsebet ilmi, kıraat, fezâilü'l-Kur'an, havâssü'l-Kur'an, i'râbu'l-Kur'an, garîbu'l-Kur'an, müşkilü'l-Kur'an, mecâzü'l-Kur'an, vucûh-nezâir, emsâlü'l-Kur'an, aksâmu'l-Kur'an, üslûbu'l-Kur'an, muhkem-müteşâbih, mutlak-makayyed, mücmel-mübeyyen, îcâz, itnâb, hasr, kinaye, teşbih, istiare vb.¹¹⁴ Bu sıralamada yer almasa da sûre adları, vakf ve ibtidâ, fâsıla harfleri, ayet, kelime ve harf sayılarını da söz konusu ilim halkasına ilâve etmekte yarar vardır.

Şimdi yukarıda bahse konu olan ilimler çerçevesinde Muhammed suresi ele alınarak, gerekli izahlara ve değerlendirmelere geçilebilir.

2.1.1. Sure Başlangıcı

Gerek müstakil kitaplara, gerekse Kur'an ilimleri ile ilgili bazı eserlere, tefsirlere ve tefsir usûlü kitaplarına bakıldığında "Fevâtihu's-suver (sure başları)

¹¹² Bk. Abdulhamit Birışık, "Kur'an İlimleri", TDV, Ankara: 2002, XXVI, 401; A. Bulut, "Türkiye'de Tefsir Usulü/Ülümü'l-Kur'an Tartışmaları," Editör Bilal Gökçır vd., *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü*, İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Yay. 2009 ss. 381-400.

¹¹³ A. Bulut, "Türkiye'de Tefsir Usulü/Ülümü'l-Kur'an Tartışmaları," s. 392.

¹¹⁴ Abdülhamit Birışık, "Kur'an İlimleri", DİA, XXVI, 402.

başlığında Kur'an'ı-Kerim'de yer alan 114 surenin başlangıç cümlelerinin irdelendiği ve sureye nasıl başlandığı konusunda bilgi verildiği görülür.¹¹⁵

İnsanlara hitap ederken ilgi çekici sözlerle konuşmaya başlamak edebî sanatlardan biri kabul edilir. Kur'an'ı-Kerim bu açıdan incelenmiş, her surenin hem lafız, hem de mana açısından muhatabın ilgisini çeken bir ifade ve sözle başladığı tespit edilmiştir. Sure başlarının bu özelliği şu şekilde özetlenebilir:

Sureler, övgü ile başlayan,¹¹⁶ mukatta harfleriyle başlayan,¹¹⁷ nidâ ile başlayan,¹¹⁸ haber cümlesiyle başlayan,¹¹⁹ yemin ile başlayan,¹²⁰ emirle başlayan,¹²¹ soru ile başlayan,¹²² şart edatı ile başlayan,¹²³ sebep bildirme ile başlayan sureler¹²⁴ şeklinde tasnif edilmektedir.¹²⁵

Bu başlık altında Muhammed suresi incelendiğinde, diğer 113 sureden farklı olarak surenin ¹²⁶ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ şeklinde ism-i mevsûl ile başladığını görmekteyiz. Nitekim bir önceki Ahkaf suresinin son ayeti فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ¹²⁷ mesajıyla son bulmaktadır. Birbiri ardından gelen bu iki sure birbirinin devamı gibi mana açısından önemli bir ilişki ve güçlü bağı ifade etmekte, yoldan çıkmış olanların kim oldukları ism-i mevsulle (الذین) tanımlanmaktadır.

¹¹⁵ Bk. Abdurrahman Çetin, "Fevâtihu's-süver", DİA, XII, 503-504.

¹¹⁶ el-Fâtiha 1; el-Mülk 67.

¹¹⁷ el-Bakara 2; Âl-i İmrân 3.

¹¹⁸ el-Ahzâb 33; et-Tahrîm 66.

¹¹⁹ el-Enfâl 8; el-Enbiyâ 21.

¹²⁰ eş-Şems 91; et-Tîn 95.

¹²¹ el-Kâfirûn 109; el-İhlâs 112.

¹²² el-Mâ`ûn 107.

¹²³ ez-Zilzâl 99; en-Nasr 110.

¹²⁴ Kureyş 106.

¹²⁵ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahmân el-Mer'aşlî vd., Beyrut: 1415/1994, I, 267-269; Abdurrahman Çetin, agm., XII, 503.

¹²⁶ " İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya ." Muhammed 47/1.

¹²⁷ " Yoldan çıkmış olanlardan başkası mı yok edilir?" el-Ahkaf 46/35.

2.1.2. Ayet, Kelime ve Harf Sayısı

Kavramsal olarak işaret, alamet, delil, mucize ve ibret anlamlarına gelen ayetin, çoğulu ây ve âyâtır.¹²⁸ Terimsel anlamı ise, Kur'an-ı Kerim'de bir fasıladan diğer bir fasılaya kadar olan bölüm demektir. Başka bir tanıma göre ise, "Kur'an'ın herhangi bir suresindeki başı ve sonu bulunan, bir veya daha fazla cümleden mürekkep olan kelâmdır."¹²⁹ Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayet sayısı sahabeden İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre 6600, başka tespitlere göre ise 6204, 6214, 6219, 6225, 6236'dır.¹³⁰ Eldeki Kur'an'larda ayet sayısı 6236'dır. Küfe ehline (otoritelerine) ve mevcut Kur'an'da yer aldığına göre Muhammed suresi otuz sekiz,¹³¹ Medine ehline göre otuz dokuz,¹³² Basra ehline göre de kırk ayettir.¹³³ Küfe ehline göre surenin dördüncü ayeti bir ayet kabul edilirken, Medine ehli aynı ayetin أُوزَارَهَا kelimesinden sonrasını ikinci bir ayet saymaktadır. Bu ayetin ilâvesiyle ayet sayısı otuz dokuza çıkmaktadır. Basra ehli ise ek olarak on beşinci ayette لِلشَّارِبِينَ kelimesinden sonrasını başka bir ayet kabul eder; böylece toplam ayet sayısı kırka baliğ olur.¹³⁴ Surenin kelime sayısı 539, harf sayısı ise 2.349'dur.¹³⁵

2.1.3. Fâsılası

Fâsıla; Arapçada kesmek, ayırmak, yarmak, çocuğu sütten kesmek gibi anlamlara gelen fasl (فصل) kelimesinden türemiş bir kelime olup,¹³⁶ iki şeyin arasını ayıran ve uzaklaştıran anlamındadır. Çoğulu ise fevâsıldır. Terim olarak

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "أَيًّا".

¹²⁹ Suat Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 39.

¹³⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 348; Yusuf Şevki Yavuz vd., "Ayet" DİA, IV, 243.

¹³¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri 'l-Kur'âni 'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye 1415/1994, IV, 118; Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil ed-Dimaşkî, *el-Lübâb fî ulûmi 'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1419/1998, XVII, 3.

¹³² Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü 't-tenzil ve hakaiku 't-te'vîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şe'âr, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1416/1996, IV, 219. Zemahşeri Nesefî

¹³³ Ebu'l-Fazl b. Hasan et-Tabersî, *Mecme 'u 'l-beyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, Beyrut, ts. VI, 3.

¹³⁴ el-Alûsî, *Rûhu 'l-me'ânî*, XIII, 36.

¹³⁵ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1425/2004, V, 473.

¹³⁶ İbn Manzûr, *age.*, "فصل"; Karşlı, *age.*, "فصل".

fâsıla, iki ayeti birbirinden ayıran kelime olarak tanımlanabilir. Söz konusu kelimenin son harfi de fâsıla harfi adını alır.

Şiirde kafiye, nesirde seci ne ise Kur'ân'da fâsıla odur. Fâsılalar Kur'ân'ın beliğ bir mesaj ve mucizevî bir kelâm olduğunu gösterir ve ona farklı bir anlam ve güzellik verir. Bu ritmik yapı dinleyenlerin kulağına ve gönlüne büyük etkiler yapar. Aynı zamanda Kur'ân'ın şiir veya nesir olmadığı Hz. Peygamber'e vahyedilen ilâhî mesajlardan oluşan Allah kelâmı olduğunu gösterir.¹³⁷

Her sûrenin kendine özgü bir fâsıla şekli ve keyfiyeti vardır. Bir sûrede fâsıla harfi bir veya birden çok olabilir. Bu açıdan bakıldığında Muhammed suresinin toplam 38 ayetinin fâsıla harflerinin ikisinin elif,¹³⁸ diğer 36'sının mim harfinden ibaret¹³⁹ olduğu görülür. Muhammed adının ilk harfinin de mim olması, sanki her ayetin sonu bu adı çağırıştırır gibi bir anlam ifade etmektedir.

2.1.4. Sure Adı

Sure kavramının, farklı şekillerde tanımının yapılması mümkün ise de Kur'an-ı Kerim'de iki besmele arasındaki bölüm diye ifade edilebilir. Genel kabule göre Kur'ân'da 114 sure bulunmaktadır. Surelerin tertibinin tevkîfî mi, yani vahiy kaynaklı mı, yoksa ictihadî mi olduğu hususu tartışmalıdır. Her surenin bir adı mevcuttur. Bazı surelerin birden fazla adı olduğu gibi iki sûrenin bir adla anıldığı da vardır. Felak ve Nâs surelerine muavvizeteyn dendiği gibi.

el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân adlı eserin müellifi Bedreddin ez-Zerkeşî (ö. 772/1370) sure isimlerinin tevkîfî olduğunu belirtir.¹⁴⁰ Ancak konu ile ilgili

¹³⁷ Fâsıla ile ilgili geniş bilgi için bk. Abdullah Emin Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, (Ocak-Nisan 2007), Cilt: IX, s. 27, ss. 189-236

¹³⁸ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا (١٠) أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا (٢٤)

¹³⁹ أَضَلُّ أَعْمَالُهُمْ (١) لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ (١١) ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ (٣٨)

¹⁴⁰ ez-Zerkeşî, *age.*, I, 358.

rivâyetlere bakılırsa birçok surenin sahabe tarafından isimlendirildiği bilinmektedir.¹⁴¹

Buna göre bahse konu olan surenin meşhur adı Muhammed'dir. Sure adını ikinci ayette geçen Muhammed kelimesinden almıştır. Aynı zamanda bu sure, ana konularından birinin savaş olması ve mü'minleri savaşa teşvik eden ayetlerin surede yer alması ve 20. ayette şavaşmak anlamında "kıtâl" kelimesinin bulunması sebebiyle "Kıtâl" diye de isimlendirilmiştir.¹⁴² Bu iki isim dışında, az da olsa ilk ayetin başında yer alan الَّذِينَ كَفَرُوا terkiinden hareketle "Ellezîne keferû suresi" adıyla da anılmıştır.¹⁴³ Müfessir Muhammed b. Ali Şevkânî (ö. 1250/1834)'nin meşhur muhaddis İbn Merdeveyh el-İsfehânî (ö. 416/1025)'den naklen sahabeden Abdullah b. ez-Zübeyr (ö. 73/692)'in şöyle dediğini belirtir: "الَّذِينَ كَفَرُوا suresi Medine'de nâzil olmuştur."¹⁴⁴ Bu ifade, surenin bu adla da zikredildiğini göstermektedir.

2.1.5. Mekkî-Medenî Oluşu

Sureler Mekkî-Medenî olması açısından ikiye ayrılmaktadır. Yaygın kanaate göre surelerin 86'sı Mekkî, 28'i ise Medenîdir. Mekkî-Medenî tanımında muhataplar, mekan ya da zaman dikkate alınarak tanım yapılırsa da tercih edilen ve her sureyi kapsamına alan tanım, zamana odaklı yapılan tanımdır. Bu tanıma göre hicret öncesi nâzil olan surelere Mekkî sûreler, hicretten sonra nâzil olan surelere de Medenî sureler denmektedir.¹⁴⁵

Yukarıdaki tanıma göre Muhammed suresinin Medine döneminde, Bedir Savaşı'ndan sonra, muhtemelen Uhut Savaşı esnasında, Ra'd suresinden önce ve

¹⁴¹ es-Suyûtî, *el-İtkan*, I, 115-116; Abdulhamit Birışık, "sûre", DİA, XXXVII, 538.

¹⁴² Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2008, V, 43.

¹⁴³ Burhânuddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bika'î, *Nazmu'd-dürer fî tenâsubi'l-âyât ve 's-süver*, ys., 1402/1981, XVIII, 194; eş-Şevkânî, *age.*, V, 41.

¹⁴⁴ eş-Şevkânî, *age.*, V, 41.

¹⁴⁵ Celâlüddîn Abdurrahmân Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1407/1987, I, 16; Subhi's-Sâlih, *age.*, s. 176-177; Abdulhamit Birışık, "sûre", DİA, XXXVII, 538.

Hadîd suresinden sonra nâzil olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶ *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsirin müellifi İbn Âşûr (ö.1973), bu surenin ittifakla Medenî bir sure olduğunu belirtir.¹⁴⁷ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî (ö. 1979) *Tefhîmu'l-Kur'ân* adlı tefsirinde, " İhtiva ettiği konular, bu surenin hicretten sonra Medine'de savaşa izin verildiği, fakat henüz fiilî olarak savaşa girilmediği bir zamanda nâzil olduğunu gösteriyor." der.¹⁴⁸ Surenin, muhteva itibariyle Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra ve Haşr suresinin ardından indirilmiş olma ihtimalinin büyük olduğu kanaati de vardır.¹⁴⁹ Sahabeden İbn Abbas'a (ö. 68/687) isnad edilen bir rivâyete göre surenin 13. ayeti Hz. Peygamber'in üzüntü içinde Mekke'den ayrılışı esnasında nâzil olmuştur. Bu rivâyeti esas alanlar, surenin genelini Mekke'de nâzil olduğunu öne sürmüşlerdir. Söz konusu ayrılıştan maksat hicret ise, sadece 13. ayetin Mekkî olduğu, Vedâ haccındaki ayrılış söz konusu ise ilgili ayet de Medenî olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁰

2.1.6. Sure Sırası (Nuzûl ve Mushaf)

Surelerin iki türlü sıralaması söz konusudur. Biri Kur'an'daki tertip sırası, ikincisi ise nuzûl sırasıdır. Muhammed suresi Kur'an-ı Kerim'de 47. suredir. Nuzûl sırası ise bazı kaynaklarda 96.,¹⁵¹ bazılarında 99.,¹⁵² bazılarında ise 95.¹⁵³ sure olarak gösterilmiştir. Surenin söz konusu sıralamasındaki bu farklılık, değişik rivayet ve görüşlerden kaynaklanmaktadır.

¹⁴⁶ Muhammed b. et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ys.: ts. XVI, 71; Hayrettin Karaman vd., *age.*, 2008, V, 43.

¹⁴⁷ İbn Âşûr, *age.*, XVI, 71.

¹⁴⁸ Ebu'l-Al'â Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul: 1991, V, 363.

¹⁴⁹ M. Zeki Duman, *Beyanu'l- Hak: Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yayınları, Ankara: 2008, III, 499.

¹⁵⁰ Hayrettin Karaman vd., *age.*, 2008, V, 43.

¹⁵¹ Bk. İbn. Âşûr, *age.*, XVI, 71.

¹⁵² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, ys.: Yeni Ufuk Neşriyat, ts. VIII, 410.

¹⁵³ Hayrettin Karaman vd., *age.*, V, 43; Ali Küçük, *Besâiru'l Kur'ân*, Konya: 2013, X111, 197.

2.1.7. Nuzûl Sebebi

Kur'an ilimleri arasında yer alan konulardan biri de nuzûl sebebidir. Ayetlerin iniş sebebi olarak bilinen bu terim, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Tefsir alanında önemli birikimi olan İsmail Cerrahoğlu nuzûl sebebini, “Hz. Peygamber’e bir sual veya bir hadise dolayısıyla birkaç ayetin veyahut bir surenin tamamının nâzil olmasına amil olan şeye sebab-i nuzûl demektedir.” şeklinde tanımlar.¹⁵⁴ Sebeb-i nuzûl alanında çalışma yapan Ahmet Nedim Serinsu’nun tanımı ise şöyledir: “Nuzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber’e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, tazammun etmek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nâzil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebab-i nuzûl denir.”¹⁵⁵

Sebeb-i nuzûlu bilmek ayetlerin anlaşılmasında önemli rol oynar. Bazen ayetlerin dediğinin anlaşılmasına rağmen ne demek istediğini anlamak güçtür. Sebe-i nuzûlü bilmek ayetlerdeki Allah’ın muradının ne olduğunu anlamaya, özellikle hüküm teşriindeki hikmetin bilinmesine katkı sağlar.¹⁵⁶

Muhammed suresi sebab-i nuzûl açısından ele alındığında ilgili rivâyetleri şu şekilde belirtmek mümkündür: Müfessir İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938)’in naklettiğine göre sahabeden İbn Abbas, surenin ilk ayetinde, “*İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya*” mesajında, sözü edilenlerin Mekke halkı olup onlar hakkında nâzil olduğunu belirtmiş, ikinci ayette yer alan, “*İnanıp salih ameller işleyenlerin*” ifadesinden de Ensar’ın kastedildiğini zikretmiştir.¹⁵⁷

Yine İbn Abbas’a göre ilk ayet Bedir’de müşrik ordusunu doyuranlar hakkında nâzil olmuştur. Sözü edilenler Ebû Cehil, Hâris b. Hişam, Ebû Leheb’in

¹⁵⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara: DTV Yayınları, 1983, s. 115. Ayrıca bilgi için bk. Fatma Asiye Şenat Kazancı, *Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerinin Tasnifi*, Konya: 2009, s. 13-14.

¹⁵⁵ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, İstanbul: Şule Yayınları, 2008, s. 56.

¹⁵⁶ Bilgi için bk. Halit Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü’t-tefsir ve kava’iduh*, Dimaşk: Dâru’n-nefâis, 1406/1986, ss. 99-105; Kazancı, *age.*, ss. 15-19.

¹⁵⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Lübâbu’n-nukûl fî esbâbi’n-nüzûl*, Beyrut: Dâru’l-ihyâi’l-ulûm, 1410/1990, s. 192.

oğulları Utbe ve Uteybe, Halef'in oğulları Ubey ve Ümeyye, Haccac'ın oğulları Münebbih ve Nübeyh, Ebu'l-Bahteri b. Hişam, Zem'a b. El-Esved, Hakim b. Hizam, Haris b. Amir b. Nevfel'dir.¹⁵⁸

“Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”¹⁵⁹ ayetine ilişkin olarak tabîin müfessirlerinden Katade b. Diâme (ö. 118/735)'nin rivâyetine göre ayet Uhut Savaşı'nda Müslümanlar arasında birçok ölü ve yaralı varken Hz. Peygamber Şi'b denen mahallede iken nâzil olmuştur.¹⁶⁰

“Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olması, inkâr edenlerin ise, hiçbir yardımcısı bulunmamasından dolayıdır.”¹⁶¹ ayeti yine Uhud'da müşriklerin, “Bugün Bedir'in intikamının alınacağı bir gündür. Bizim Uzza'mız var, sizin Uzza'nız yok” demeleri üzerine Hz. Peygamber'in de onlara hitaben, “Allah bizim Mevla'mızdır, sizin ise Mevla'nız yoktur, deyiniz” sözü üzerine inmiştir.¹⁶²

“Nice memleket halkları vardı ki, biz onları helak ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmadı.”¹⁶³ ayeti ise Hz. Peygamber'in Mekke'den Sevr mağarasına doğru yola çıktığında Mekke'ye yönelmiş ve “Sen Allah'a beldelerin en sevimsisidir. Şayet müşrikler beni senden çıkarmasalar elbette senden çıkmazdım...” demesi üzerine nâzil olmuştur.¹⁶⁴ Medenî sureler içinde yer alan bu ayet, bu olay üzerine indiğine göre Mekkî ayetlerden biri sayılır.

Yine aynı surede bulunan, “Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman (alay ederek), kendilerine bilgi verilmiş olanlara, "Az önce ne söyledin?" derler. İşte bunlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği ve

¹⁵⁸ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Ahmed Abdu'l-Alîm el-Berdûnî, Kahire: 1384/1965, XVI, 223.

¹⁵⁹ Muhammed 47/4.

¹⁶⁰ et-Taberî, *age.*, XVI, 44.

¹⁶¹ Muhammed 47/11.

¹⁶² es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 192; el-Kurtubî, *age.*, XVI, 234.

¹⁶³ Muhammed 47/13.

¹⁶⁴ et-Taberî, *age.*, XVI, 48; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 192.

nefislerinin arzularına uyan kimselerdir."¹⁶⁵ ayetinin de şu olay hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir: "Mü'minler ve münafıklar Hz. Peygamber'in meclisinde oturur ve onu dinlerler, dinlediklerini de anlar ve bellerlerdi. Fakat münafıklar dinler, ancak bellemezlerdi. Yanından ayrıldıklarında ise mü'minlere, 'Biraz önce Muhammed ne demişti' diye sorarlardı. Ayet işte bu olay üzerine inmiştir."¹⁶⁶

Aynı şekilde "*İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler.*" ayetinin Haris b. Süveyd ve Vahvah el-Ensarî hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Nakledildiğine göre bu iki şahıs irtidat etmiş, Haris ise daha sonra pişman olmuş ve Hz. Peygamber'e gelerek tekrar Müslüman olmuş, diğeri ise küfürde ısrar ederek o şekilde ölmüştür. İbn Abbas ise ilgili ayetin, Bedir Savaşı'nda müşrik ordusunun yiyeceğini üstlenen kişiler hakkında nâzil olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷

İbn Ebî Hâtim'in naklettiğine göre ashab şirkle birlikte iyi amellerin fayda sağlamadığı gibi, tevhidle birlikte günahlara bir zarar gelmez şeklinde bir inanişaya sahipti. Bunun üzerine, "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın.*"¹⁶⁸ ayeti nâzil olmuştur.¹⁶⁹

Yine aynı ayetin nuzûl sebebi konusunda şu haber de nakledilmiştir: "Biz Muhammed (sav)'in ashabı, bu ayet nâzil oluncaya kadar iyi amellerin makbul olduğunu sanmaktaydık. Söz konusu ayet nâzil olunca, 'Acaba amellerimizi geçersiz kılan nedir? Muhtemelen cehennemi gerektiren büyük günahlardır' dedik. Büyük günahlardan birini işleyen bir kimseyi görünce, 'Eyvah! Şimdi helak oldu' demeye başladık. Bunun üzerine, 'Allah kendisine şirk koşulmasını

¹⁶⁵ Muhammed 47/16.

¹⁶⁶ Suyûtî, *Lübâb*, s. 193.

¹⁶⁷ Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1404-1984, VII, 412.

¹⁶⁸ Muhammed 47/33.

¹⁶⁹ es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 193.

bağışlamaz.”¹⁷⁰ ayeti inince böyle demeyi bıraktık ve büyük günah işleyen birini görünce onun için korkmaya, işlemeyen için de umutlu olmaya başladık.”¹⁷¹

Görüldüğü şekilde ilgili kaynaklarda surenin birinci, ikinci, dördüncü, on üçüncü, on altıncı, otuz iki ve otuz üçüncü ayetlere ilişkin sebab-i nuzûl ile ilgili rivâyetler yer almış ve haberler nakledilmiştir. Nakledilen bu haberlerin ayetlerin anlaşılması konusunda katkı sağladığını belirtmekte yarar vardır.

2.1.8. Nesh

Nesh, üzerine pek çok çalışma yapılan ihtilaflı bir konudur. Nesh var mıdır, yok mudur, varsa Kur’an için söz konusu mudur? Bu ve benzeri sorular tarih boyu hep tartışılmış konular arasında yer alır. Ancak burada bahse konu olan surenin nesh açısından irdelenmesi hedeflendiği için neshle ilgili kısa bilgi verilerek asıl konuya geçilmesi öngörülmektedir.

Sözlükte “ortadan kaldırmak: nakletmek, beyan etmek”¹⁷² manalarına gelen nesh kelimesi terim olarak, şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılmasını ifade eder.¹⁷³ Kaldırılan önceki hükme *mensuh*, onu kaldıran sonraki hükme de *nasih* denir.¹⁷⁴ Nesh meselesi sadece İslam’da değil, önceki semavî dinlerde de var olan bir konudur.¹⁷⁵ Neshin bu anlamı sonraki dönemlere ait olup, sahabe ve tabînin ise neshi terimsel manada değil, daha çok dilsel manada kullandıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre nesh, bir ayetin başka bir ayetteki bazı vasıfları izale etmesidir. Mesela, bir ayetle amel etme müddetinin

¹⁷⁰ Nisâ 4/116.

¹⁷¹ Ebu’l-Fazl Şihâbuddîn Mahmûd el-Alûsî, *Rûhu’me’ânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, Beyrut: Dâru’l-fikr, 1408/1987, IX, 79.

¹⁷² İbn Manzûr, *age.*, “نسخ”:

¹⁷³ Subhi’s-Sâlih, *age.*, s. 263; Abdurrahman Çetin, “Nesih”, DİA, XXXII, 579.

¹⁷⁴ Veysel Güllüce, “Kur’ân’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2006, c. X, sayı: 26, s. 52.

¹⁷⁵ Çetin, *agm.*, XXXII, 580.

bitmesi, umumiliğin tahsisi, istisna, cahiliye adetlerinin kaldırılması veya ehl-i kitaba ait hükümlerin kaldırılmasıdır.¹⁷⁶

Kur'an'da şu ayetler nesh edilmiştir veya şu ayet şu ayetin hükmünü ortadan kaldırmıştır gibi ifadelere değil de sadece neshin bir hakikat olarak varlığını bildiren, neshe işaret eden veya nesh ifadesinin geçtiği bazı ayetleri görmekteyiz. Kur'an'da nesh edilmiş ayetler bulunduğu görüşünü savunanların en önemli dayanakları şu ayetlerdir; el-Bakara 2/106; en-Nahl 16/101; er-Ra'd 13/39 ve Al-i İmran 3/7 ayetleridir.¹⁷⁷

Kur'an-ı Kerim'de kaç ayette nesh olduğu konusu âlimler arasında tartışma konusudur. Celalüddin Suyûtî neshedilen ayetlerin on dokuz olduğunu belirtirken,¹⁷⁸ Ebû Cafer en-Nahhas (ö. 338/950) ve Hibetullah b. Selame (ö. 410/1019) bu sayıyı 500'e kadar çıkarmaktadır.¹⁷⁹

Nesh konusu irdelenirken Kur'an'daki ayetler nasih ve mensuh ayetler şeklinde tasnif edilmiştir. Bu tasnife göre nasih ayetler arasında Muhammet suresi yer almamış, ancak surenin dört, otuz beş, otuz altı ve otuz yedinci ayetleri mensuh ayetler kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁸⁰ Zayıf kabul edilen bir rivâyette ise otuz beşinci ayet hem nasih hem de mensuh ayetler arasına dahil edilmiştir.¹⁸¹

Surenin “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarınızı vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin...” meâlindeki dördüncü ayetle Enfâl suresinin “Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir

¹⁷⁶ Güllüce, agm., c. X, sayı: 26, s. 52.

¹⁷⁷ Güllüce, agm., s. 53.

¹⁷⁸ Subhi's-Sâlih, age., s. 274.

¹⁷⁹ Remzi Kaya, “Kur'an-ı Kerim'de Neshi İddia Edilen Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, c. VII, sayı:7, s. 355.

¹⁸⁰ Kaya, agm., s. 366.

¹⁸¹ Süleyman Ateş, age., VIII, 443.

almak yakışmaz.”¹⁸² ayeti arasında bir çelişkinin var olup olmadığı, nesh kapsamında değerlendirip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır. Saygın âlimlerden Vehbe ez-Züheyli bu ayetin muhkem olduğunu ve Tevbe suresinin beşinci ayetini açıklamakta olduğunu zikretmiştir.¹⁸³ Çağdaş müfessirlerimizden Süleyman Ateş, ilgili ayetle ilgili detaylı açıklamalarda bulunmuş, müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerini ve kanaatlerini belirttikten sonra, sözü edilen iki ayet arasında herhangi bir çelişkinin olmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁴

Ateş'e göre Enfâl suresinde, otoritesi henüz oluşmamış Peygamber'in esir alıp onlarla uğraşmasının gereksiz olduğu ifade edilirken, bu ayette alınan esirlere nasıl muamele edileceği açıklanmıştır; dolayısıyla iki ayet birbirini tamamlar niteliğe sahiptir.¹⁸⁵ Yine Ateş'in ifadesine göre İbn Abbas, Katade, Dahhak, Mücahid, İbn Cüreyc ve Süddi'ye atfedilen bir görüşe bakılırsa Muhammed suresinin bahse konu olan dördüncü ayeti Tevbe suresinin, “Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin...”¹⁸⁶ ayeti tarafından nesh edildiğini öne sürmüşlerdir.¹⁸⁷

Ancak çoğunluğun görüşüne göre, iki ayet arasında nesh yoktur ve Tevbe suresindeki ilgili ayet diğer ayeti tefsir etmektedir. Burada esiri öldürme yetkisi yokken orada esiri öldürme yetkisi verilmiştir. Yine Ateş, Muhammed suresindeki ayetin sadece esirler hakkında iken Tevbe suresindeki ayetin ise müşrikler hakkında nâzil olduğunu, nesh kapsamında bulunmadığını ve muhkem ayetlerden sayıldığını belirtir.¹⁸⁸

Bu ayette nesh olduğunu söyleyen İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), esirlerin öldürülmeleri veya salıverilmeleri ile ilgili olarak Tevbe suresinin beşinci

¹⁸² el-Enfâl 8/67.

¹⁸³ Vehbe ez-Züheyli, *et-Tefsîru 'l-vesît*, Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1430/2009, III, 2433.

¹⁸⁴ Ateş, *age.*, VIII, 414.

¹⁸⁵ Ateş, *age.*, VIII, 414.

¹⁸⁶ et-Tevbe 9/5.

¹⁸⁷ Ateş, *age.*, VIII, 415.

¹⁸⁸ Ateş, *age.*, VIII, 418-419.

ayetinin bu ayeti nesh ettiğini öne sürmüş, ona göre bu ayet Bedir Savaşı'ndan sonra inmiş ve sonradan da nesh edilmiştir.¹⁸⁹ Konu ile ilgili olarak sözü edilen iki ayet arasında bir çelişkinin bulunmadığı ve her iki ayetin birbirini teyid ettiği ifade edilmiştir. Nitekim Enfal suresinde (8/67) düşmana öldürücü darbeyi vurup savaş güçlerini çökertmedikçe ganimet ve esir alma ile meşgul olunmaması emredilmişken, bu ayet aynı hükmü vurguladıktan sonra esirlere nasıl muamele edileceğini açıklamıştır.¹⁹⁰

Merhum Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) ayetteki, “ya karşılıksız olarak ya da fidye ile salıverin”¹⁹¹ mesajından, esirlerin bir bedel karşılığında serbest bırakılmalarının Enfal suresi ile kınandığını, iki ayet arasında çelişki ve nesh söz konusu olmadığını ifade etmiştir.¹⁹² Meşhur müfessir İbn Kesir (ö.774/1372) ise, bu ayetin mensuh olduğunu söyleyenler olsa da mensuh olmadığını söyleyenlerin çoğunlukta olduğunu belirtmiştir.¹⁹³

Müfessir Ebû Bekr el-Cessâs'ın (ö. 370/980) *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı tefsirinde naklettiği bir rivayette Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814) şöyle demiştir: “Süddî (ö. 127/745)'nin, *“Ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıveriniz.”*¹⁹⁴ ayetini açıkladığını duydum.’ Diyordu ki; ‘Bu ayetin hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Ortadan kaldıran ayet ise; ‘Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürünüz.’¹⁹⁵ ayetidir.” Ancak Mevdudî ve M. Zeki Duman, ilgili ayette neshin olmadığını savunmuşlardır.¹⁹⁶

¹⁸⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân*, ys.: ts., V, 584.

¹⁹⁰ Hayrettin Karaman vd., *age.*, V, 47.

¹⁹¹ Muhammed 47/4.

¹⁹² Yazır, *age.*, VI, 4373. s. 129.

¹⁹³ Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Mısır: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, ts., IV, 173.

¹⁹⁴ Muhammed 47/4.

¹⁹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Darul Kitabi'l- Arabiyye, III, 390-391.

¹⁹⁶ Mevdudî, *age.*, V, 369-378; Duman, M. Zeki, *Beyanu'l- Hak: Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2008, III, 503.

Konu ile ilgili görüşler dile getirildikten sonra denebilir ki, Bedir Savaşı esnasında inen Enfâl suresinin altmış yedinci ayetle daha sonra inen Muhammed suresinin dördüncü ayetinin birbirini nesh etmediği, bilakis birbirini açıklayan iki ayet olduğu söylenebilir. Nitekim iki ayetin ihtiva ettiği anlamlar birbirlerinden farklıdır. Birinci ayet, savaş esnasında esirlerle ve ganimet paylaşımı ile uğraşmanın gereksizliğine, ikinci ayet ise, savaş sonrası esirlere nasıl davranılacağı ve ne yapılacağına ilişkindir. Enfâl suresindeki ayet doğrudan müşriklerle ilgili iken Muhammed suresindeki ayet ise umumîlik ifade etmektedir. Aynı zamanda esirlerle ilgili genel kaideyi ortaya koyarak, Hz. Peygamber'e istediği gibi hareket etme hakkı verip, savaş sonrası esirlere nasıl davranılacağı hükümlerini açıklamakta, Tevbe suresindeki ayet ise, söz konusu hükümleri içermemektedir.

Surenin, *“Sakin za'f göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir.”*¹⁹⁷ ayetinin Enfâl suresinin, *“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*¹⁹⁸ ayetiyle nesh edildiğini söyleyenler olmuşsa da müfessir Şevkânî bu görüşe karşı çıkarak burada neshin olmadığını, her iki ayetin muhkem olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁹

Yine aynı surenin, *“Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer inanır ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, O size mükâfatınızı verir ve sizden mallarınızı (tamamen sarf etmenizi) istemez. Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz, O da kinlerinizi ortaya çıkarırdı.”*²⁰⁰ ayetlerine gelince, nesh üzerinde eseri bulunan Remzi Kaya, otuz altıncı ayeti zekât ayetinin nesh ettiğini, otuz yedinci ayet hakkında ise önemli bilginin bulunmadığını kaydeder. Ayrıca bu iki ayetten birincisi, dünya hayatının oyun ve eğlenceden

¹⁹⁷ Muhammed 47/35.

¹⁹⁸ el-Enfâl 8/61.

¹⁹⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, tah. Ebû Hafs Seyyid b. İbrâhim, Kahire: Dâru'l-hadîs, 1413/1993, V, 59.

²⁰⁰ Muhammed 47/36-37.

ibaret olduğu ile, ikinci ayet ise cimrilikle ilgilidir. Dolayısıyla iyi veya kötü hasletleri içeren ayetlerde neshin mümkün görülmediğini belirtir.²⁰¹

Sonuç olarak Muhammed suresinde müfessirlerin ittifakla kabul ettiği neshe konu olan hiçbir ayetin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

2.1.9. Hazif

Hazif; kendileri bulunmadan anlamın tamam olduğu kelime veya cümlelerin hazfedilmesi, yani cümlede yer almamasıdır.²⁰² İbareyi uzatmadan dikkatleri asıl önemli yöne çevirmek, karineye dayanarak terk edilen hususları muhatabın zihnine ve hayal gücüne bırakmak suretiyle anlam zenginliğini ortaya koymak maksadıyla hazfe başvurulur. Bu ifade tarzında bilinen ve tahmini kolay olan kısım dile getirilir.²⁰³ Hazif, belîğ ifadeler, edebî yazılar ve söylemlerde müracaat edilen bir yöntemdir. Şüphesiz Kur'an-ı Kerim Allah kelâmı, aynı zamanda edebî yönü itibariyle de bir şaheserdir. Dolayısıyla onda haziflere sıkça rastlandığı muhakkaktır.

Kelâmda hazif yapıldığında hazfe işaret eden karine ve deliller bulunur. Bunlar; hazfin bulunduğu aklen anlaşılması, hazfe fiilin işaret etmesi ve neyin hazfedildiğinin toplumun örf ve adetin belirlenmesidir. Cümlede yerine göre bazen fiil, bazen fail veya meful, bazen mübteda veya haber ya da sıfat hazfedilir. Bunun yanında muzaf veya muzafun ileyh, müşarun ileyh, ya da şart veya ceza cümlesinin hazfedildiği olur. Ayrıca bir veya birkaç cümle hazfedildiğine rastlamak da mümkündür.²⁰⁴

Konu ile ilgili bu kısa bilgiden sonra Muhammed suresinin hazif gerçeği doğrultusunda ele alınmasına ve bu surede var olan hazfin çeşitlerine geçilebilir.

²⁰¹ Kaya, agm., s. 366.

²⁰² M. Yekta Saraç, “İcâz”, DİA, XXI, 392 .

²⁰³ Saraç, agm., XXI, 392.

²⁰⁴ Örnekler için bk. Saraç, agm., “İcâz”, XXI, 392-393.

2.1.9.1. Mübtedanın Hazfi

Surenin dördüncü ayetindeki "bu" anlamında ذَلِكَ işaret ismi, haber; الأَمْرُ فِيهِمْ (onlar hakkındaki durum) lafzı ise hazfedilmiş mübtedadır.

Aynı şekilde on beşinci ayette كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ (ateşte ebedi kalacak olan gibi) cümlesi أَمَنْ هُوَ فِي هَذَا النَّعِيمِ (yoksa bu nimetler içinde olan mı?) hazfedilmiş mübtedanın haberidir.²⁰⁵

Surenin yirmi yedinci ayetinin başında yer alan كَيْفَ (nasıl) soru edatının irabı öne geçmiş bir haberdir; mübtedası ise hazfedilmiş حَالُهُمْ (durumları) ifadesidir.²⁰⁶

2.1.9.2. Haberin Hazfi

On beşinci ayette yer alan مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ (Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennet) ifadesinde مَثَلٌ kelimesi mübteda, مَا سَيُوصَفُ (niteliği belirtilecek şeylerdir.) diye takdir edilen kısım ise hazfedilmiş haberidir.²⁰⁷

Yirmi birinci ayette bulunan طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ (itaat ve güzel bir söz) ifadesinde طَاعَةٌ kelimesi mübteda, haberi ise hazfedilmiş خَيْرٌ (daha hayırlı) kelimesidir. Buna göre anlam, “itaat ve güzel bir söz daha hayırlıdır.” şeklindedir.²⁰⁸

2.1.9.3. Fiilin Hazfi

Dördüncü ayette فَضْرَبَ الرَّقَابِ (boyunlarını vurun) cümlesinde ضَرَبَ kelimesi mefulu mutlaktır ve إِضْرِبُوا (vurun) emir fiili var sayılarak hazfedilmiştir. Aynı ayette yer alan فَأَمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ cümlesinde مَنَّا ve فِدَاءٌ kelimelerindeki durum

²⁰⁵ Hüseyin b. Ebi'l-İzz el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Fehmi Hasan en-Nimr vd., ys.: ts., IV, 310; Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *Celâlüddîn Abdurrahmân. Ebî Bekr es-Suyûtî, Tefsîru'l-Celâleyn*, ys.: ts., s. 177, 178.

²⁰⁶ *Celâleyn*, s. 180.

²⁰⁷ İbn Âşûr, *age.*, XVI, 94.

²⁰⁸ el-Hemedânî, *age.*, IV, 674

aynıdır. Nitekim مَنَّا kelimesinin تَمْتُونُ عَلَيْهِمْ (onlara lütufta bulunursunuz) fiili ile نَفَادُونَهُمْ (fidye olarak serbest bırakırsınız) fiili hazfedilmiştir.²⁰⁹

Sekizinci ayette وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا (inkâr edenlere yokluk olsun, yıkım olsun!) mesajında bulunan فَتَعَسَا kelimesi mef'ulu mutlak olup fiili hazfedilmiştir. Cümlenin aslı فَتَعَسُوا تَعَسَاهُمْ şeklinde takdir edilmektedir.²¹⁰

2.1.9.4. Failin Hazfi

Birinci ayette yer alan أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ (amellerini boşa çıkardı) ifadesinde kim sorusunun cevabı olan özne (fail) الله lafzı hazfedilmiştir.

On yedinci ayetteki زَادَهُمْ (onların artırdı) fiilinin faili olan الله lafzı hazfedilmiştir. Konu ile ilgili bir diğer örnek de otuz sekizinci ayette bulunmaktadır. Buradaki يُخْرِجُ (çıkarsın) fiilinin faili cümlede yer almadığından kim veya ne sorusu cevapsız kalmaktadır. Sözün bağlamında hazfedilen kelimenin الْبُخْلِ (cimrilik) kelimesi takdir edilir. Buna göre anlam "cimrilik çıkarsın" olur.²¹¹

2.1.9.5. Mef'ulun Hazfi

Surenin ilk ayetinde yer alan الَّذِينَ كَفَرُوا (inkâr edenler) ifadesinde كَفَرُوا fiilinin mef'ulü olarak takdir edilen بِالله ya da بِتَوْحِيدِ اللهِ lafzı hazfedilmiştir.²¹² Aynı ayette geçen صَدُّوا (alıkoydular) kelimesinin mef'ulu sayılan غَيْرَهُمْ ifadesi hazfedilmiştir. Çünkü صَدَّ (alıkoydu) fiili geçişli fiil olduğundan, kimi alıkoyduğunun belirtilmesinden ibaret olan mef'ulünün varlığını zarurî kılar ki cümlede ya açıkça belirtilir, ya da var kabul edilerek hazfedilir.²¹³

²⁰⁹ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988, s. 671; el-Râzî, *age.*, X, 38; el-Hemedânî, *age.*, IV, 306; *Celâleyn*, s. 177.

²¹⁰ İbn Âşûr, *age.*, XVI, 86.

²¹¹ *Celâleyn*, s. 179.

²¹² Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1412/1992, V, 290; eş-Şevkânî, *age.*, V, 42.

²¹³ *Celâleyn*, s. 177.

Beşinci ayette سَيَهْدِيهِمْ (onları iletcek) fiili iki mef'ul alan bir fiil olup, birinci mef'ulü هم zamiri ile belirtilmiş, ikinci mef'ulü sayılan إِلَى مَا يَنْفَعُهُمْ (kendilerine fayda sağlayacak şeylere) lafzı var sayılarak hazfedilmiştir.

Yirmi ikinci ayetteki إِنَّ تَوَلَّيْتُمْ (üstlenirsiniz) ifadesinde تَوَلَّى kelimesi göreve gelmek, bir şeyi üstlenmek anlamına alınması durumunda mef'ulü olan أُمُورَ النَّاسِ (insanların işlerini) lafzı hazfedilmiş olduğu görülür.²¹⁴

Aynı durum otuz altıncı ayette de görülür. Nitekim bu ayette geçen وَتَتَّقُوا (korkarsanız) fiilinin mef'ulü sayılan اللهُ lafzı hazfedilmiştir. Buna göre içinde hazif bulunan cümlenin anlamı "Allah'tan korkarsanız" şeklinde olmaktadır.

Mef'lün hazfedildiğine ilişkin iki örnek de surenin son ayeti olan otuz sekizinci ayette yer alır. Bu örneklerden biri لِيُنْفِقُوا (infak edesiniz) fiili ki, neyi sorusunun cevabı olan lafızdır ve hazfedilen mefulden ibaret مَا فُرِضَ عَلَيْكُمْ (size farz kılınan) ibaresidir. İkincisi de وَإِنْ تَتَوَلَّوْا (yüz çevirirsiniz) fiilinin mefulüdür. Hazdedilen bu meful عن طاعة الله (Allah'a itaat etmekten) şeklinde takdir edilebilir.²¹⁵

2.1.9.6. Müşarun İleyhin Hazfi

Üçüncü ayetteki ذَلِكَ işaret isminin müşarun ileyhi olan الإِضْلَالُ (saptırma) kelimeleri hazfedilmiştir.²¹⁶

Aynı şekilde dokuzuncu ayette yer alan ذَلِكَ işaret ismi için de geçerlidir. Burada hazfedildiği varsayılan kelime ise النَّعْسُ (yıkım) kelimesidir. Aynı durum on birinci ayette de görülür. Buradaki ذَلِكَ işaret isminin müşarun ileyhi sayılabilecek النَّصْرُ (yardım) kelimesi hazfedilmiştir.²¹⁷

²¹⁴ el-Alûsî, *age.*, XIII, 68.

²¹⁵ *Celâleyn*, s. 178, 180.

²¹⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: ed-Dâru's-ş-şâmiye, 1415/1995, II, 1000.

²¹⁷ *Celâleyn*, ss. 177-179

Yirmi üçüncü ayette yer alan **أُولَئِكَ** (onlar) işaret isminin müşarun ileyhi olduğu düşünülen **الْمُفْسِدُونَ** (bozguncular) kelimesi hazfedilmiştir.

Yirmi altıncı ayetteki **كَلِمًا** kelimesinin müşarun ileyhi hazfedilmiş olup bir önceki ayette bulunan **الإملاء** (boş ümit vermek) ya da **ليوستلا** (süslemek, peşinden sürüklemek) şeklinde takdir edilir.²¹⁸

Yirmi dokuzuncu ayette geçen **ذلك** kelimesinin hazfedilmiş müşarun ileyhi **التَّوْفِي عَلَى الْحَالَةِ الْمَذْكُورَةِ** (zikredilen halde ölmeleri) şeklinde takdir edilmesi mümkündür.²¹⁹

2.1.9.7. Muzafın Hazfi

On üçüncü ayette **قَرِيَّةٍ** (kent) kelimesinin muzafı **أَهْلٍ** (halk) kelimesi hazfedilmiş, bu hazfe delalet etmek üzere ayetrin devamında **أَهْلُكُنَّاهُمْ** (onları helak ettik) cümlesinde üçüncü çoğul şahıs zamiri **هم** getirilmiştir.²²⁰

2.1.9.8. Yeminin Hazfi

Otuzuncu ayette yer alan **لَتَعْرِفَنَّهُمْ** ifadesi, hazfedilmiş **والله** yeminin cevabıdır. Buna göre anlam, “Allah'a yemin olsunki onları tanıyacaksın.” şeklindedir.²²¹

2.1.9.9. Şart Cümlesinin Cevabının Hazfi

Yirmi birinci ayette yer alan **فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ** (iş ciddileşince) ifadesinde **إذا** ile başlayan şart cümlesinin cevabı hazfedilmiş olup **كَذَّبُوا / خَالَفُوا** (yalan saydılar, karşı çıktılar) şeklinde takdir edilmektedir.²²²

2.1.10. Münasebet İlmi

Münasebet ilmi, ayet ve sureler arasındaki ilgi, uygunluk ve tutarlıktan bahseden önemli bir ilimdir. Söz konusu münasebetten kasıt, aralarında anlam

²¹⁸ er-Râzî, *age.*, X, 56; el-Hemedânî, *age.*, IV, 315.

²¹⁹ *Celâleyn*, ss. 179-180.

²²⁰ el-Hemedânî, *age.*, IV, 308; *Celâleyn*, s. 178.

²²¹ er-Râzî, *age.*, X, 59; *Celâleyn*, s. 180.

²²² er-Râzî, *age.*, X, 53; el-Hemedânî, *age.*, IV, 313.

ilişkinin sağlayan umumî-hususî, aklî-hissî, hayalî vb. çeşitli alaka ve bağlar yanında sebep-müsebbep, illet-ma'lûl, benzer-zıt gibi zihnî irtibatın bulunmasıdır.²²³

Araştırmaya konu olan Muhammed suresinin başı ile bir önceki Ahkaf suresinin sonu arasında, daha önce de kısmen temas edildiği gibi bir uygunluk ve önemli bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim müfessir Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1209), bir önceki surenin *فَمَلَّ يَهُلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ* (Yoldan çıkmış olanlardan başkası mı yok edilir?)²²⁴ ayetiyle son bulduğunu kaydettikten sonra şöyle der: “Şayet biri derse ki, yemek yedirmek, akrabayı görüp gözetmek vb. salih amelleri olan biri nasıl olur da yoldan çıkmış olarak yok edilir? Oysa Cenab-ı Allah, ‘Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onu görür.’”²²⁵ buyurur.²²⁶ Bu ifadelerinin ardından Râzî, sözü edilen kişinin inkârı ve insanları Allah yolundan alıkoymasına sebebiyle yapmış olduğu iyi ve güzel amellerin dikkate alınmadığını, dolayısıyla yok olmayı hak ettiğini belirtir.²²⁷

Söz konusu bağlama ve iki sure arasındaki münasebete temas eden Hâzin diye maruf olan müfessir Alâuddin Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 725/1325) *الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ* (İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; işte Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır.) ayetinde sözü edilenlerin müşriklerin elebaşları Ebû Cehil, Hâris b. Hişam, Utbe ve Şeybe'nin olduğunu ve bunların her ne kadar Bedir Savaşı'nda orduyu beslemişlerse de inkârcı olmaları ve insanları Allah yolundan çevirmeleri sebebiyle amellerini Cenab-ı Allah'ın geçersiz kıldığını dile getirmiştir.²²⁸ Meşhur müfessirlerden Ebû Hayyân (ö. 754/1354) ise, iki sure arasındaki ilişkinin açık

²²³ Konu hakkında bilgi için bk. ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 130 vd.; es-Suyûtî, *el-İtkan*, II, 234 vd.; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 204-206.

²²⁴ el-Ahkaf 46/35.

²²⁵ ez-Zilzâl 99/7.

²²⁶ er-Râzî, *age.*, X, 32.

²²⁷ er-Râzî, *age.*, X, 32.

²²⁸ Hâzin Alâuddin Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâübu't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, ys.: ts., IV, 133.

olduğunu belirtmekle yetinmiş ve konuya ilişkin her hangi bir açıklama yapmamıştır.²²⁹

Merhum Ahmet Mustafa el-Merâğî (ö. 1952) de aynı konuya temasla bir önceki surenin sonu ile bahse konu olan surenin başı arasında güçlü bir bağ bulunduğunu ve adeta kaynaştığını, o kadar ki, besmele kaldırıldığında bir önceki surenin devamı gibi sayılabileceğini zikretmiştir.²³⁰

Önceki surelerde Yüce Allah'ın vahdaniyet, uluhiyet ve ubudiyette tek olduğu ve bununla ilgili deliller bütün açıklığıyla ortaya konduktan ve hak bütün açıklığı ile belli olduktan sonra, gerçeği görmek istemeyen kimselerin yok olmayı hak ettiklerine vurgu yapılmış, Muhammed suresinin ilk ayetiyle de kimlikleri ve nitelikleri belirtilmiştir.²³¹

Bahse konu olan surenin başı ile sonu arasındaki münasebete değinen Celalüddin es-Suyûtî (ö. 911/1505), فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ (Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.)²³² ayeti ile فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ (Sakin za'f göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın.)²³³ ayeti arasında –her ne kadar bu iki ayet surenin ilk ve son ayetleri olmasalar da- surenin, savaşın emredilmesiyle başladığını ve yine aynı konu ile son bulunduğunu belirtir.²³⁴

2.1.11. Surenin Fazileti

Kur'an-ı Kerim'in tamamını veya bazı sure ve ayetleri öğrenip okuyan, öğrenen, başkasına öğreten, dinleyen, ezberleyen ve amel edenlerin elde edecekleri manevî mükâfatları, bazı surelerin veya ayetlerin şifalı oluşuna dair

²²⁹ Esîruddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endülsî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1411/1990, VIII, 72.

²³⁰ Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, ys.: IX, 43.

²³¹ Bilgi için bk. el-Bikağî, *age.*, XVIII, 195.

²³² Muhammed 47/4.

²³³ Muhammed 47/35.

²³⁴ Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *Merâsîdu'l-metâli fî tenâsubi'l-mekatî ve'l-metâli*, thk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, İstanbul: 1994, s. 49.

ayet ve hadislerde bu konuda verilen bilgileri ihtiva eden Kur'an ilimlerine yönelik bir konudur.²³⁵ Bu konu Kur'an'ın ve surelerin faziletine dair muhtelif eserlerde, tefsirlerde ve özellikle hadis kitaplarında "Fezâilü'l-Kur'ân, Sevâbu'l-Kur'ân" ve "Menâfi'u'l-Kur'ân" gibi başlıklarla yer almıştır.²³⁶ Burada gerek Kur'an'ın tümüne, gerekse surelere yönelik faziletler konusundaki hadislere yer verilmesi yerine sadece adı geçen surenin faziletine ilişkin hadis ve haberlerin nakledilmesiyle sınırlı kalınacağını belirtmeliyiz.

Tabiünden Sa'id b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan o da Ubey b. Ka'b'dan naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim Muhammed suresini okursa Allah Teala'ya onu cennet ırmaklarından içirtmesi borçtur."²³⁷

Sahabe-i kiram Hz. Peygamber'den sonra düşmanla savaştıklarında Müslümanları savaşa teşvik etmek için Muhammed suresi ile Enfâl suresini okurlardı.²³⁸

Yine nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim Muhammed suresini okursa dinine şüphe girmez; ölünceye kadar da şirk ve küfürden emin olur. Öldüğü zaman Allah Teala kabri üzerinde kendisine dua ve niyazda bulunmak üzere 1000 melek görevlendirir ve meleklerin yaptığı dua sevap hanesine yazılır. Yine melekler onu cesaretlendirir ve Allah katında güvenli bir yere gelmesini sağlar."²³⁹

Rivayete göre Hz. Peygamber, "Kendimizin ve düşmanlarımızın durumunu öğrenmek isteyen Muhammed suresini okusun; çünkü okuyan kişi, bu sureyi

²³⁵ Abdullah Aydemir, "Fezâilü'l-Kur'ân", DİA, XII, 532.

²³⁶ ez-Zerkeşî, *age.*, II, 55; es-Suyûtî, *age.*, II, 342; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 201; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul: 1991, s. 205; Abdullah Aydemir, "Fezâilü'l-Kur'ân", DİA, XII, 533.

²³⁷ es-Sa'lebî, *age.*, V, 473.

²³⁸ Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kurân*, thk. Yâsir b. İbrahim, Riyad: ts., V, 167.

²³⁹ et-Tabersî, *age.*, VI, 27.

hakkımızda bir ibret levhası ve onlar hakkında başka bir ibret levhası olarak görür.” buyurmuştur.²⁴⁰

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’in akşam namazında Muhammed suresini okuduğunu nakletmiştir.²⁴¹ Yine İbn Ömer’den gelen başka bir rivayette ise, “Hz. Peygamber yatsı namazında Muhammed suresi ile Fetih suresini okurdu.” denilmiştir.²⁴²

Muhammed suresinin faziletine ilişkin bu sözler ve rivâyetler, surenin adıyla mütenasip olmakla birlikte aynı zamanda ehemmiyeti ve içerdiği hükümlerle verdiği mesajların önemine işaret olsa gerektir.

2.1.12. Kıraat Farkları

Kur’an-ı Kerim, tüm insanlığa rehber ve yol gösterici olarak Hz. Peygamber’e Cebrail vasıtasıyla indirilen ilâhî bir vahiydir. Kıraat ise Kur’an lafızlarının gerek yapısında, gerekse edâ keyfiyetinde meydana gelen değişikliği ifade eder. Terim olarak kıraat ilmi, “Kur’an kelimelerinin okunma biçimini ve bu kelimelerdeki farklılıkları, râvilerine nispet ederek bildiren bir ilimdir.” şeklinde tanımlanır.²⁴³

Kıraatler mütevatir, meşhur, ahad, şâz, mevzu ve müdrec şeklinde kısımlara ayrılır.²⁴⁴ Bir kıraatin makbul olması için sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber’e ulaşması, Hz. Osman’a nispet edilen Mushaflardan birinin Resm-i hattına uygun olması, bir de Arap gramerine aykırı olmaması gerekir.²⁴⁵ Söz konusu şartları taşıyan kıraatlere Kıraat-ı Seb’ (yedi Kıraat) ve Kıraat-ı Aşr (On

²⁴⁰ et-Tabersî, *age.*, V1, 27.

²⁴¹ eş-Şevkânî, *age.*, V, 41.

²⁴² Ebu’l-Abbâs Ca’fer b. Muhammed el-Müstağfirî, *Fezâilü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Osmân, Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2009, s. 250.

²⁴³ Şemsuddin Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidu’l-mukriîn ve mürsidu’t-tâlibin*, thk. Abdulhay el-Faramâvî, ys., 1977, s. 61.

²⁴⁴ es-Suyûtî, *el-İtkan*, I/164 vd.

²⁴⁵ Subhi’s-Sâlih, *age.*, s. 255.

Kıraat) denir.²⁴⁶ Ayrıca fonetik yönden kıraat farklılıklarının ayetlerin anlamına etki etmediğini, aksine ferşî okumaların anlam farklılıklarına sebep olduğunu belirterek asıl konumuz olan Muhammed suresinin kıraat farklılıklarını belirtmeye çalışalım.

*Allah yolunda öldürülenlere gelince*²⁴⁷ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

Ayet-i kerimede قُتِلُوا kelimesini Ebû Amr ve Âsım'ın râvisi Hafs, ق harfinin zammesi ve ت harfinin kesresiyle قُتِلُوا (öldürüldüler) şeklinde okurken diğer kıraat imamları bu iki harfin fethası ve ikisi arasında bir ا harfinin ilavesiyle قَاتَلُوا (savaştılar) şeklinde okumuşlardır.²⁴⁸

*Orada bozulmayan su ırmakları vardır.*²⁴⁹ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ

Ayet-i kerimede آسِنٍ (bozulan) kelimesini kıraat imamlarından İbn Kesir medsiz آسِنٍ (bozulan), diğer kıraat imamları ise medli آسِنٍ şeklinde okumuşlardır.²⁵⁰

*Az önce ne söyledi?*²⁵¹ مَاذَا قَالَ آتِفًا

Rivâyete göre İbn Kesir, ayetteki آتِفًا (az önce) kelimesini medsiz آتِفًا şeklinde okumuştur.²⁵²

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ

²⁴⁶ Kıraat-ı Seb' imamları: Nafi (ö. 169/785), İbn Kesir (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/774), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (127/744), Hamza (ö. 156/772), Kisâî (ö. 189/805). Kıraat-ı Aşer imamları: Adı geçen kıraat imamlarına şu üç kıraat imamının ilavesiyle oluşmaktadır: Ebû Ca'fer (ö. 132/749), Ya'kûb (ö. 205/820), Halef (ö. 229/843).

²⁴⁷ Muhammed 47/4.

²⁴⁸ Ebû Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teyssîr fi'l-kırââti's-seb'*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-arabiyye, 1406/1985, s. 200.

²⁴⁹ Muhammed 47/15.

²⁵⁰ ed-Dânî, *age.*, s. 200.

²⁵¹ Muhammed 47/16.

²⁵² ed-Dânî, *age.*, s. 200.

*Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi?*²⁵³

Kıraat imamlarından Nâfi عَسَيْتُمْ kelimesindeki س harfini kesre ile, diğer kıraat imamları ise fetha ile okumuşlardır.²⁵⁴

الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمَلَىٰ لَهُمْ

*Şeytan onları aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür.*²⁵⁵

Ebû Amr أَمَلَىٰ (boş ümit verdi) kelimesini ا'nin zammesi, ل 'ın kesresi ve ي 'nın fethasıyla أَمَلِيَ (boş ümit verildi), diğer kıraat imamları ise aynı kelimeyi ا ve ل harfini fetha ile –ayette yer aldığı gibi- okumuşlardır.²⁵⁶

*Allah onların gizlice konuşmalarını bilir.*²⁵⁷

وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ

Bu ayette yer alan إِسْرَارَهُمْ (onların gizli konuşmalarını) kelimesini Asım'ın râvisi Hafs, Hamza ve Kisai, belirtildiği gibi hemzeyi kesre ile, diğer kıraat imamları fetha ile إِسْرَارَهُمْ (sırlarını) şeklinde okumuşlardır.²⁵⁸ Buna göre إِسْرَارًا kelimesi إِسْرَرَّ fiilinin mastarı, إِسْرَرَّ ise سِرٌّ (sır) kelimesinin çoğuludur.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۖ وَلَا نَبْلُوَنَّكُمْ

*Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.*²⁵⁹

Asım'ın râvisi Ebû Bekr (Şu'be b. Ayyâş) ayetteki üç fiili ي (üçüncü tekil şahıs) ile وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۖ وَلَا نَبْلُوَنَّكُمْ

²⁵³ Muhammed 47/22.

²⁵⁴ ed-Dânî, *age.*, s. 81.

²⁵⁵ Muhammed 47/25.

²⁵⁶ ed-Dânî, *age.*, s. 201.

²⁵⁷ Muhammed 47/26.

²⁵⁸ ed-Dânî, *age.*, s. 201.

²⁵⁹ Muhammed 47/31.

imamları ise bu üç fiili, ayette yer aldığı gibi, ن (birinci çoğul şahıs) ile okumuşlardır.²⁶⁰

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ

*Sakin za'f göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın.*²⁶¹

Ayet-i kerimede geçen السَّلْم (barış) kelimesini Asım'ın râvisi Ebû Bekr ve Hamza س harfinin kesresiyle السَّلْم (barış), diğer kıraat imamları ayette geçtiği gibi, aynı harfin fethesiyle okumuşlardır.²⁶²

Yukarıda bahse konu olan kıraat farkları, mütevatir kabul edilen kirâât-ı seb' ile ilgili kıraat farklıdır. Bunun dışında ayrıca şu kıraat farklarını da belirtmek mümkündür:

*Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.*²⁶³ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ

عَرَفَ (tanıttı) kelimesini, on dörk kıraat imamından biri olan ve İbn Muhaysin olarak tanınan Muhammed b. Abdurrahman (ö. 123/740) şeddesiz عَرَفَ (bildi) şeklinde okumuştur.²⁶⁴

*ve akrabalık bağlarını koparacaksınız.*²⁶⁵ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ

تُقَطِّعُوا (koparacaksınız) kelimesini on kıraat imamından Ya'kûb adıyla meşhur olan Ebû Muhammed b. İshâk b. Zeyd el-Hadramî (ö. 205/820) ile İbn Muhaysin, ت ve ط harfini fethalı, yine ط ve ق harfini cezm ile تَقَطِّعُوا (kesersiniz) şeklinde okumuşlardır.²⁶⁶

²⁶⁰ ed-Dânî, *age.*, s. 201.

²⁶¹ Muhammed 47/35.

²⁶² ed-Dânî, *age.*, s. 201.

²⁶³ Muhammed 47/6.

²⁶⁴ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzelâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erba'ate aşer*, thk. Şa'ban Muhammed İsmail, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1407/1987, II, 476.

²⁶⁵ Muhammed 47/22.

²⁶⁶ ed-Dimyâtî, *age.*, II, 478.

*O da kinlerinizi ortaya çıkarırdı.*²⁶⁷

وَيُخْرِجُ أَضْعَانَكُمْ

Söz konusu ayette yer alan يُخْرِجُ (çıkarr) kelimesini İbn Muhaysin ي harfinin fethası ve ر'nın zammesi ile يَخْرِجُ (çıkarr) ve أَضْعَانَ (kinler) kelimesini de merfu olarak وَيَخْرِجُ أَضْعَانَكُمْ (kinleriniz ortaya çıkardı.) şeklinde okumuştur.²⁶⁸

2.1.13. Vakf ve İbtida

Vakf kelimesi, durmak, kelimeyi sonraki kelimedenden ayırmak demektir.²⁶⁹ Terim olarak ise, okumayı tekrar sürdürmek amacıyla nefes alacak sürede sesi kesmektir. Kıraatı kesmeye vakf dendiği gibi durulması gereken yerlere de vakf denir.²⁷⁰ İbtida ise, sözlükte başlamak anlamındadır.²⁷¹ Terim olarak, vakfın karşıtı olup ilk defa başlamak, vakf ettikten sonra okumaya devam etmek demektir.²⁷²

Kur'an ilimleri arasında yer alan vakf ve ibtida, Kur'an okurken mana ve lafzı dikkate alarak uygun olan yerlerde durmayı ve ardından okumaya başlamayı ele alan bir ilimdir denebilir. Vakf ve ibtida, Kur'an'ın i'cazının önemsenmesi ve mananın gözetilmesi ve doğru anlaşılması için göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.²⁷³ Kur'an'da vakf edilecek ve edilmeyecek yerler, mana ve gramer hesaba katılarak yapılmıştır. Yani Kur'an okurken nasıl ve ne şekilde durulacağı, hangi noktalarda durulup durulmayacağına yönelik kurallar ve noktalar belirlenmiş ve okuyucunun bu kurallara ve noktalara dikkat ederek okumasını sürdürmesi istenmiştir.

Sözü edilen vakf ve ibtidaya ilişkin kuralları ve vakf noktaları hakkında bilgi, ilgili eserlerde yeterince verildiğinden burada sadece Muhammed suresinde geçen vakf noktalarına işaretle yetinilecektir. Ancak ondan önce ilgili vakf

²⁶⁷ Muhammed 47/37.

²⁶⁸ ed-Dimyâfî, *age.*, II, 479.

²⁶⁹ İbn Manzûr, *age.*, "وقف".

²⁷⁰ Abdurrahman Çetin, DİA, "Vakf ve İbtida", 42, 462.

²⁷¹ İbn Manzûr, *age.*, "بدأ".

²⁷² Abdurrahman Çetin, *agm.*, 42, 462.

²⁷³ Bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, *agm.*, 42, 462.

noktalarını belirtirken kullanılacak kavramları kısaca belirtmekte yarar vardır. Belirtmek gerekir ki vakf noktalarını belirlemede iki tarîk (usûl) söz konusu edilmiştir. Birincisi, Ebu'l-Ala tarîkı,²⁷⁴ ikincisi ise Secâvendî tarikîdir.²⁷⁵ Secâvendî tarîkine ait vakf işaretleri Kur'an'da ve dolayısıyla bahse konu surede belirtildiğinden, burada sadece Ebu'l-A'lâ tarîkine ait vakf noktalarının tanım ve işaretlerine yer verilecektir.

2.1.13.1. Vakf-ı Tam: Sözün son bulunduğu ve anlam itibariyle daha sonraki kelime veya cümle ile alakası olmayan yerlerde vakf etmektir.

2.1.13.2. Vakf-ı Kâfi: Lafzın veya kelime dizisinin son bulunduğu, fakat anlam itibariyle sonraki cümle ile ilgisi olan yerlerde vakf etmektir.

2.1.13.3. Vak-ı Hasen: Kendisinden sonraki kelimelerle hem lafız hem de anlam bakımından ilgili olmakla birlikte sözün tamam olduğu noktada vakf etmektir.

2.1.13.4. Vakf-ı Kabih: Sözün tamamlanmadığı ve anlamın anlaşılmadığı bir yerde vakf etmektir.²⁷⁶

Bu tanımlara göre Muhammed suresinde yer alan vakf noktaları şu şekildedir:

-Vakf-ı Tam

وَأَصْلَحَ بِالْهُم (٢) لَا مَوْلَى لَهُمْ (١١) جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ (١٢) وَالنَّارُ
مَثْوًى لَهُمْ (١٢) فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ (١٣) فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ (١٥) إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ (١٨)

²⁷⁴ Kıraat alimi olan Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemezânî (ö. 569/1173) tarafından kabul edilen tarihtir. Müellif hakkında bilgi için bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, ys., ts., II, 195.

²⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr (ö. 560/1165) kıraat alimi ve müfessir olarak tanınmaktadır. bk. Ziriklî, *age.*, VII, 48; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, Beyrut: ts., X, 112.

²⁷⁶ Tanımlar için bk. Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, ys., ts. ss. 161-164.

²⁷⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Beşşâr el-Enbârî, *Îzâhu'l-vakf ve'l-ibtidâ fî kitâbi'l-lâh azze ve celle*, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Dimâşk: 1391/1971, II, 896

وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ (١٩) مُتَقَابِلِينَ وَمَثْوَاكُمْ²⁷⁸ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ (٢١) أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا (٢٤)
أَضَعَانَهُمْ²⁸⁰ (٢٩) وَتَبَلَّوْا أَخْبَارَكُمْ (٣١) وَاللَّهُ مَعَكُمْ (٣٥) وَلَنْ يَتَّيْرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ (٣٥) فَإِنَّمَا يِيْخُلُ
عَنْ نَفْسِهِ (٣٨) وَأَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ (٣٨)²⁸¹

- Vakf-ı Hasen

وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ (٢) لِلنَّاسِ أَمْثَالُهُمْ (٣) حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا (٤) لِيَبْلُغُوا
بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ (٤) عَرَفَهَا لَهُمْ (٦) وَيُؤَيِّتُ أَقْدَامَكُمْ (٧) دَمَرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (١٠)²⁸² وَلِلْكَافِرِينَ
أَمْثَالُهَا (١٠) فَأَوْلَىٰ لَهُمْ (٢٠) وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ (٢١)²⁸³ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ (٢٢) يَضْرِبُونَ
وُجُوهُهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ (٢٧)²⁸⁴ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ (٣٠)²⁸⁵

2.1.14. Vucûh

Vucûh, bir kelimenin bir ayette ifade ettiği anlam ile yine aynı kelimelerin diğer ayetlerde ifade ettiği anlamların aynı olmamasıdır. Tefsir ilminde buna vucuh; çeşitli birçok kelimenin aynı anlamı ifade etmesine ise nezâir adı verilmektedir.²⁸⁶

Daha sonra yine işaret edileceği üzere Kur'an-ı Kerim hem lafız hem de anlam açısından büyük bir mucizedir. Edebî alanda ulaşılması imkânsız bir söz dizisine ve ifade gücüne sahiptir. Böyle mükemmel ve belîğ bir kitabın, Allah kelâmının anlaşılabilmesi ve kavranılabilmesi için öğrenilmesi gereken önemli konulardan biri de şüphesiz vucuh ve nezair ilmidir. Önemine binaen ilk

²⁷⁸ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 897

²⁷⁹ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 897

²⁸⁰ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 898

²⁸¹ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 899.

²⁸² İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 896.

²⁸³ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 897

²⁸⁴ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 898

²⁸⁵ İbnu'l-Enbari, *age.*, II, 899.

²⁸⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 184.

asırlardan itibaren bu ilim üzerinde durulmaya çalışılmış ve bu alanda müstakil eserler verilmiştir.²⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'in manasının iyi anlaşılabilmesi ve ayetlerde Yüce Allah'ın ne demek istediğinin daha rahat ortaya konabilmesi için oldukça önemli addedilen söz konusu ilim açısından Muhammed suresini irdelemeye çalışalım.

Konuya geçmeden önce bahse konu olan surede sadece vucuhla ilgili tespitlerde bulunulduğundan verilecek bilgi de doğal olarak bununla sınırlı olacaktır.

أَضَلَّ

²⁸⁸أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ayetinde أَضَلَّ kelimesi saptırdı, yoldan çıkardı, geçersiz kıldı anlamına gelmektedir. Bu ayette ise geçersiz hale getirdi anlamında kullanılmıştır.²⁸⁹

كَفَّرَ

²⁹⁰كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ ayetinde كَفَّرَ kelimesi örttü, bağışladı demektir. Müfessir İbn Cevzî (ö. 597/1201)'ye göre burada bağışladı; Zemahşerî'ye göre ise örttü anlamındadır.²⁹¹

الْبَاطِلِ

²⁹²ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ ayetinde الباطل kelimesi boş, anlamsız, hakkın karşıtı, uydurma, sahte, geçersiz, zulüm, yalan,

²⁸⁷ Bilgi için bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, ss. 185-186; Mehmet Okuyan, *Kur'an'da Vucûh ve Nezâir*, Samsun: Etüt Yayınları, 2007, ss. 35-36.

²⁸⁸ “Amellerini boşa çıkardı.” Muhammed 47/1.

²⁸⁹ ez-Zemahşerî, *age.*, III, 529; İbnu'l-Cevzî, *age.*, VII, 396; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, ys.: Dâru'l-fikr, ts, V, 583.

²⁹⁰ “Allah günahlarını örtmüştür.” Muhammed 47/2.

²⁹¹ ez-Zemahşerî, *age.*, III, 529; İbnu'l-Cevzî, *age.*, VII, 396.

²⁹² “Bu, inkâr edenlerin bâtula uymaları ve inananların Rablerinden gelen gerçeğe uymalarından dolaydır.” Muhammed 47/3.

küfür gibi anlamlara gelir. Ayet-i kerimede ise şeytan, şirk ve faydasız şey anlamında olduğu belirtilmiştir.²⁹³

الْحَقُّ

Yine aynı ayette yer alan الحق kelimesi de gerçek, hak, adalet, Hz. Peygamber, İslam ve Kur'an ve tevhid gibi birçok anlamlarda olup, burada Kur'an, Hz. Peygamber, tevhid ve İslam gibi anlamlara geldiği kaydedilmiştir.²⁹⁴

مَوْلَى

²⁹⁵مَوْلَى اللَّهُ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ayetinde geçen مولى kelimesi malik, efendi, dost, müttefik, ortak anlamlarına gelir. Ayette ise yardımcı ve dost anlamında olduğu zikredilmiştir.²⁹⁶

مَرَضٌ

²⁹⁷مَرَضٌ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ayetinde مرض kelimesi hastalık manasına gelse de ayette şüphe ve nifak anlamında olduğu belirtilmiştir.²⁹⁸

Görüldüğü şekilde surede yer alan kelimelerin başka ayet-i kerimelerde farklı anlamlarda kullanılmış olduğu bilinen bir husustur. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in i'cazının ve lafız ve mana zenginliğinin farklı açıdan bir tezahürü olduğu söylenebilir.

²⁹³ ez-Zemahşerî, *age.*, III, 530; Ebû Hayyan, *age.*, VIII, 73; eş-Şevkânî, *age.*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts, V, 30.

²⁹⁴ ez-Zemahşerî, *age.*, III, 530; Ebû Hayyan, *age.*, VIII, 73; eş-Şevkânî, *age.*, V, 30.

²⁹⁵ “Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olması, inkâr edenlerin ise, hiçbir yardımcısı bulunmamasından dolayıdır.” Muhammed 47/11.

²⁹⁶ İbnu'l-Cevzî, *age.*, VII, 400; Ebu's-Su'ûd, *age.*, V, 586; eş-Şevkânî, *age.*, V, 32.

²⁹⁷ “Kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün.” Muhammed 47/20.

²⁹⁸ İbnu'l-Cevzî, *age.*, VII, 405; eş-Şevkânî, *age.*, V, 38.

2.1.15. Ahkâm Ayetleri

Bu bölümde Muhammed suresinde bulunup hüküm ifade eden ayet/ayetler üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Konuya girmeden önce Ahkâmu'l-Kur'an'la ilgili bilgilerin, ayrıntılara girmeden mezhep imamlarının görüşleri doğrultusunda verilmesinde yarar vardır.

Kur'an hükümleri anlamına gelen "Ahkâmu'l-Kur'an" tamlaması, ibâdet, muamelât, kefâret ve ukûbâtla ilgili ayetlerin tefsir ve yorumunu konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler şeklinde tanımlanmıştır.²⁹⁹ Bu açıdan bakıldığında söz konusu suredeki hüküm ifade eden ilgili ayet/ayetleri ele alarak ihtiva ettikleri fikhî hükümleri ve mezhep imamlarının bu konudaki görüşlerini belirtmeye çalışalım.

2.1.15.1. Savaş Esirlerine Yönelik Muamele

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ط حَتَّىٰ إِذَا أَتَّخِذْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأَقَ لَا فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا³⁰⁰

Surenin bu ayet-i kerimesinde, savaşın sona ermesinin ardından esirlere nasıl muamele edileceğine yönelik olarak onların karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakılmaları talep edilmiştir.

Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'ın söz konusu ayette terdid olduğunu, yani iki ihtimalli bu anlatımda zahire bakıldığında esir alındıktan sonra azat edilebileceği gibi karşılığında fidye alınarak serbest bırakılabileceğini belirttikten sonra şu soruyu sorar: Acaba bu ayete göre esir alınan kişiyi öldürmek veya köleleştirmek caiz olur mu?³⁰¹

Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Hz. Peygamber'in emriyle savaş esirlerinden hayatına son verilenler olduğu gibi, fidye ve fidesiz serbest bırakılanların da olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Allah Rasûl'ünün emriyle, Bedir'de esir alınan Ukbe b. Ebî Mu'ad öldürülmüş, yine Bedir'de esir edilen bir

²⁹⁹ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara: 2006, s. 13.

³⁰⁰“(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin.” Muhammed 47/4.

³⁰¹ Yazır, *age.*, VI, 4371.

grup müşrik fidye karşılığında serbest bırakılmış, Sümame b. Esal el-Hanefî de bedelsiz salıverilmiştir.³⁰² Hasan Basri (ö. 110/728) gibi bazı zevat ise, esir alınanların öldürülemeyeceğini öne sürmüşlerdir.³⁰³ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273) de, savaşta esir edilenlerin Müslümanların menfaatlerinin gerektiği şekilde öldürülmesi, köleleştirilmesi, fidye ile ve fidyesiz salı verilmelerinin caiz olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁴

Hamdi Yazır'ın verdiği bilgilere göre çoğunlukla âlimler, bu konudaki hükmün devlet başkanının inisiyatifinde olduğunu öne sürmüşlerdir. Yine Yazır, müfessir ve fukahanın irdelemesi sonucunda ayetle ilgili verdikleri hükümleri şu şekilde özetlemektedir:

1. Esirlerin Müslüman olmamaları durumunda öldürülmeleri. Yukarıda işaret edildiği şekilde Hz. Peygamber bazı esirleri öldürtmüştür. Ancak devlet başkanının izni olmaksızın gazilerden birinin esiri öldürmesi caiz değildir.

2. Devlet başkanının emriyle esirin köle yapılması. Burada kötülüklerin ortadan kaldırılması ve İslam'ın menfaatinin gözetilmesi söz konusudur.

3. Hürriyetleri saklı kalmak kaydıyla Müslümanlara zimmî olarak bırakılması. Nitekim Hz. Ömer Irak'ın Sevad halkına bu şekilde muamele etmiştir. Ancak Arap müşriklerinin zimmî olmaları kabul edilmediği gibi köle yapılmaları da kabul edilmez. Mürtedler gibi ya ölümü tercih ederler veya müslümanlığı.

4. Esirleri esirlerle değiştirmek. Ebû Hanife'den bir rivayete göre bu durum caiz değilse de daha güçlü başka bir rivayete göre caizdir. Bu görüş, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Şafîî, Malikî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşü ile örtüşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in iki Müslümanı iki müşrik karşılığında kurtardığı rivayet edilir. Hatta bir kadın ile birçok Müslümanı kurtardığı da rivayet olunur.

³⁰² et-Taberî, age., XXVI, 27.

³⁰³ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, Beyrut: 1412/1992, V, 169.

³⁰⁴ el-Kurtubî, age., XVI, s. 228.

5. Mal karşılığında esirleri değiştirmek. Hanefi mezhebinin tercih edilen görüşüne göre bu durum caiz değildir. Çünkü bunda düşmana para ile asker kazandırmak söz konusudur.

6. Hiçbir şey almaksızın karşılıksız azad etmek. Dört mezhebe göre caiz görülmüştür.³⁰⁵

Öte yandan Mevdudî, söz konusu ayetin savaş kurallarından bahseden ilk ayet olduğunu ve bu ayet doğrultusunda sahabenin yaptığı uygulamaları ve müctehidlerin içtihatları sonunda ortaya çıkan hükümleri şöyle özetlemektedir:

1. Savaşta İslam ordusunun asıl hedefi, düşmanı yıpratarak savaş gücünü kırmak ve savaşa son vermektir. Bu hedeften saparak düşman askerlerini yakalamaya uğraşmamak gerekir. Esir almaya, düşmanın kökü kazanıp savaş alanında mücadele eden hiçbir asker kalmayınca başlanmalıdır.

Araplara daha başlangıçta böyle bir emrin verilmesi, fidye elde etmek veya köle temin etmek hırsına kapılarak savaşın asıl hedefini unutmamaları içindir.

2. Savaşta esir alınanlar hakkında: Müslümanlar, savaş esirlerine iyilik yapıp onları serbest bırakma veya fidye alma hususunda serbest bırakılmışlardır. Bundan, savaş esirlerinin öldürülmeyeceği genel hükmü çıkmaktadır.³⁰⁶

Bu konuda geniş bilgi veren Mevdudî, Abdullah b. Ömer, Hasan Basri, Ata ve Hammad b. Ebî Süleyman gibi zevatin da bu hükmü kabul ettiklerini belirttikten sonra, bu görüşün doğru olduğunu, kişinin ancak savaş durumunda öldürülmesinin caiz olabileceğini, savaşın bitmesinden sonra esir düşenlerin öldürülmesinin caiz olmadığını ağırlık kazandığını kaydeder.³⁰⁷

Konuya geniş yer verip, ilgili rivayetlere temas eden Süleyman Ateş, ilgili ayetin yalnız esirler hakkında yapılacak işlemlere temas ettiğini ve bu işlemin ya karşılıksız serbest bırakma ya da fidye karşılığında salı verme olduğunu belirtmiş, Hz. Peygamber'in, Müslümanlara hainlik eden bazı kişileri, varlıkları İslam için daima tehlike arz ettiğinden dolayı öldürttüğünü kaydetmiş; ayrıca Kurayza oğullarına verilen cezanın Kur'an'ın hükmü değil, Tevrat'ın hükmü olduğunu ve

³⁰⁵Yazır, *age.*, VI, ss. 4371-4372.

³⁰⁶Mevdudî, *age.*, V, 371.

³⁰⁷Mevdudî, *age.*, V, 371.

bu hükmü Kurayza oğullarının hakem kabul ettikleri Sa'd b. Muaz'ın verdiği zikretmiştir.³⁰⁸

Özetle, konu ihtilafli bir konu olmakla birlikte Müslümanların kesin zaferinden sonra esir alınanların, din düşmanlarının toparlanıp tekrar Müslümanlara saldırma gibi bir ihtimal bulunmadığı zaman ya karşılıksız ya da fide karşılığında serbes bırakılmaları daha isabetli görülmektedir.

2.1.15.2. Başlanan Bir İbadeti Bozmak

³⁰⁹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ayetinde amellerin boşa çıkarılmaması emredilmektedir. Bu buyruktan hareketle fukaha, mücbir bir sebep olmaksızın namaz, oruç ve hac gibi farz bir ibadetin yarıda bırakılmasını haram, nafîle ibadetin aynı şekilde bırakılmasını mekruh saymışlardır.³¹⁰

Kurtubî, bazı âlimlerin, nafîle bir ibadete başlandıktan sonra onu yarıda bırakmanın caiz olmadığına yönelik delil olarak bu ayeti gösterdiklerini belirtir ve gerekçe olarak böyle bir hareketin ameli iptal etmek olduğunu, bunun ise yasaklandığını kaydeder. Yine Kurtubî'nin ifadesine göre, İmam Şafî'nin ise bu durumu caiz gördüğünü, söz konusu emirden kastın farz kılınmış bir amelin sevabının yok sayılması olduğunu zikreder. Ayrıca nafîle ibadetin vacip olmaması sebebiyle böyle olmadığını, ayetteki lafzın umumî olduğunun kabul edilmesi durumunda umumî lafzın tahsisinin mümkün olduğunu, nafîle ibadetin gönüllü bir ibadet olduğunu ve böyle bir ibadette de muhayyerlik olduğuna yer verir.³¹¹

Süleyman Ateş ise, bahse konu olan ayetin ibadetle ilgili olmadığını, dinden dönmek suretiyle amellerin boşa çıkarılacağına yönelik olduğunu savunur. Münafıklar ve mürtedlerle ilgili bu ayeti, başlanan nafîle ibadeti bozmaya uygulamak, ayeti amacı dışına çıkarmak olduğunu söyleyen Ateş, nafîle ibadeti

³⁰⁸ Ateş, *age.*, VIII, 416-417.

³⁰⁹ " *Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın.*" Muhammed 47/33.

³¹⁰ el-Cessâs, *age.*, V, 232; Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî tefsîr kelâmi'l-Mennân*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Riyad: 1404, VII, 85.

³¹¹ el-Kurtubî, *age.*, XVI, 255.

bozmanın dinden dönmek olmadığını, bilakis dinin içinde bir hükümden diğerine dönmek olduğunu kaydederek şöyle der: "Dinden dönmek başka, dinin bir hükümünden başka bir hükmüne, faziletinden ruhsatına dönmek başka şeydir."³¹²

2.1.16. İ'caz

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in en büyük bir mucizesi ve edebî açıdan ulaşılmaz bir zirvedir. Yine Kur'an belîğ bir söz dizisidir ve bu söz ne nesir ne de manzumdur; yani düz bir yazı olmadığı gibi şiir de değildir; Allah kelâmı olması sdolayısıyla kendine özgü bir ifade tarzına ve üsluba sahiptir. İ'cazı sebebiyle benzerini meydana getirmek mümkün değildir. Edebî üslubunun eşsizliği ve belağat incelikleri ile edebî sanatların fazlalığı, onun i'cazının önemli bir yönünü teşkil eder. Müfesirler bir taraftan ayetlerin tefsiri ile meşgul olurken bir taraftan da belağat, fesahat ve edebî sanatlarıyla meşgul olmuşlardır.

Terim olarak belağat, zorlama ve yapmacıktan uzak, yoruma gerek kalmadan kolay ve anlaşılır bir tarzda insanın gönlüne etki edecek şekilde halin gerektirdiği duruma göre söz söylemektir.³¹³ Kur'an-ı Kerim'in insanlar için bir rehber, kılavuz olması ve hidayet kaynağı olması yanında Hz. Peygamber'in nübüvvetinin en büyük belgesidir. Kur'an birçok yönü itibariyle mucizedir ve belağatından kaynaklanan edebî sanatlarıyla da insanları âciz ve hayran bırakmıştır. Edebî alanla ilgili Kur'an'ın i'cazı, tarih boyu nice insanları alabildiğince etki altında bırakmış ve büyülemiş; bu yüzden de pek çok insanın hidayetine vesile olmuştur. Ayrıca, din düşmanlarının gayretlerini boşa çıkarmış ve Kur'an'ın tamamını şöyle dursun, benzer bir sureyi dahi meydana getirememelerinin en büyük gerekçesi olmuştur.

Kur'an'ın belağat ve edebî i'cazına yönelik bu kısa bilgiden sonra araştırma konusu olan Muhammed suresinde bulunan edebî sanatları belirtmeye çalışalım.

³¹² Ateş, *age.*, VIII, s. 442.

³¹³ Cüneyt Eren, "FâtihaSûresinde Edebî Sanatlar", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. II, sy. XXXVIII,(41-73) s. 42 (3013).

2.1.16.1. Mukabele Sanatı³¹⁴

Surenin ilk ayetinde وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ile الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ile وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ, آمَنُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ, آمَنُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ karşılarında da وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ifadesi yer almıştır.

Mukabele sanatı kısmen tıbak sanatı içerisinde değerlendirilmiş, ancak ikisi arasında fark olduğu belirtilmiştir. Nitekim tıbak, iki zıt kelime arasında olurken mukabelede zıt kelimeler ikişerli gruplar halinde bulunur.³¹⁶ Müfessir Vehbe ez-Züheyl'e göre söz konusu ayette yer alan كَفَرُوا ile آمَنُوا kelimeleri arasında tezat/tıbak sanatı mevcuttur.³¹⁷

2.1.16.2. Seci Sanatı³¹⁸

Surenin bir, iki ve üçüncü ayetlerin sonunda bulunan sırayla بِالْهُمُ / أَعْمَالُهُمْ kelimelerinde seci sanatı icra edilmiştir.³¹⁹ Bazı âlimler, Kur'an-ı Kerim'de geçen secili ifadeler için seci tabirini kullanmakta sakınca görmezken, bazıları seci yerine fasıla tabirini kullanmayı tercih etmişlerdir. Gerekçeleri ise, seci kuş sesi anlamına gelen bir lafızdan türemesi, dolayısıyla bunun, Allah kelâmı olan Kur'an ayetleri için kullanılmasının uygun olmamasıdır.³²⁰

Yine surenin on yedi ve on sekizinci ayetteki ذِكْرَاهُمْ ve تَقْوَاهُمْ yirmi yedi, yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu ayetlerin sonunda bulunan أَدْبَارَهُمْ / أَعْمَالَهُمْ / أَخْبَارَكُمْ / أَضْعَانَهُمْ lafızlarıyla otuz ve otuz birinci ayetlerin sonunda yer alan کَلِمَاتِهِمْ / أَعْمَالَهُمْ / أَخْبَارَكُمْ / أَضْعَانَهُمْ kelimeleri ve otuz beş, otuz altı, otuz yedi ve otuz sekizinci ayetlerin sonundaki

³¹⁴ Mukabele sanatı; önce iki veya daha fazla manayı bir araya getirmek, sonra sırasıyla bunların karşıtlarını zikretmektir. Bk. Nusrettin Bolelli, *Belâğat Arap Dili ve Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993, s. 134; Ali Bulut, *Belâğat Meanî-Beyan-Bedi'*, İstanbul: 2013, s. 226.

³¹⁵ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvedu't-tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1401/1981, XVI, 29.

³¹⁶ Ali Bulut, *age.*, s. 226.

³¹⁷ Vehbe ez-Züheylî, *et-Tefsîru'l-münîrfi'l-akîdeve's-şerîave'l-menhec*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1411/1991, XXVI, 77.

³¹⁸ Seci, iki veya daha fazla ibarenin fasıla sonlarının aynı olmasıdır. Seci bir harfte olabileceği gibi, birden fazla harfte, kelime veya kelimelerde de olabilir. Bk. Ali Bulut, *age.*, s. 313; Bolelli, *age.*, s. 149.

³¹⁹ ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 78.

³²⁰ Ali Bulut, *age.*, s. 313.

أَعْمَالِكُمْ / أَمْوَالِكُمْ / أَمْثَالِكُمْ kelimeleri arasında aynı şekilde seci sanatı bulunmaktadır.³²¹

2.1.16.3. Tıbak Sanatı³²²

حَتَّىٰ إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَسُدُّوا أَلْوَاتِقَ فَإِمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا³²³

Ayet-i kerimede مَنَّا ve فِدَاءً kelimeleri arasında tıbak sanatı mevcuttur. Aynı şekilde³²⁴ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ifadesinde الْغَنِيُّ ve الْفُقَرَاءُ kelimelerinde yine tıbak sanatı bulunmaktadır.³²⁵

2.1.16.4. İstiare-i Tebeyye³²⁶

Surenin dördüncü ayetindeki حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ifadesinde istiare-i tebeyye sanatı bulunmaktadır.³²⁷ Zira Cenab-ı Allah burada istiare-i tebeyye yolu ile savaşı bırakmayı savaş malzemesini yere bırakmaya benzetmiş, yere bırakmak anlamına gelen وَضَعَ kelimesinden, bırakır anlamında تَضَعُ fiilini türetmiştir.

2.1.16.5. İstiare-i Tasrihiyye³²⁸

Yirmi dördüncü ayette bulunan أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ifadesinde istiare-i tasrihiyye sanatı oluşturulmuştur. Zira burada kalpler kilitli kapılara benzetilmiştir. O kalpler nasihat edenin nasihatine açık değildir.³²⁹

³²¹es-Sâbûnî, age, XVI, 29; ez-Züheylî, age, 83, 106.

³²²Tıbak sanatı; anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede yer almasıdır, beyaz-siyah, gece-gündüz gibi. Bk. Bolelli, age., s. 133.

³²³Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur." Muhammed 47/4.

³²⁴"Allah zengin, siz ise fakirsiniz." Muhammed 47/38.

³²⁵es-Sâbûnî, age., XVI, 29; ez-Züheylî, age., XXVI, 136.

³²⁶İstiare; alakası teşbih olan mecazdır ve teşbihe dayanır. İstiarede ya sadece müşebbehunbih ver alır, ya damüşebbeh zikredilip müşebbehunbihe ait unsurlara yer verilir. Bk. Celalüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâğ*e, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts., s. 285; Ali Bulut, age, s. 208. İstiare-i tebeyye ise, fiil ve türevleriyle ve harflerden yapılan istiaredir. Bk. Ali Bulut, age., s. 209; Bolelli, age., s. 107.

³²⁷es-Sâbûnî, age., XVI, 29; ez-Züheylî, age., XXVI, 83.

³²⁸İstiare-i tasrihiyye; sadece benzetilenin zikredildiği istiaredir ki, buna aynı zamanda istiare-i musarraha veya istiare-i tebeyye de denir. Ali Bulut, age., s. 204; Bolelli, age., s. 104.

³²⁹es-Sâbûnî, age., XVI, 29; ez-Züheylî, age., XXVI, 121.

2.1.16.6. Mecaz-ı Mürsel³³⁰

On üçüncü ayette bulunan *وَكَأَيُّنْ مِنْ قَرِيبَةٍ* lafzı ile yine aynı ayetin devamında bulunan *مِنْ قَرِيبَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْتِكَ* lafzı arasında mecaz-ı mürsel vardır. Bu sanatın alakası ise mahiyet alakasıdır. Mahiyet alakası, bir yerin zikredilip içinde bulunanların kastedilmesidir. Aynı şekilde ayette de kent zikredilmiş, ancak içindeki halk kastedilmiştir.³³¹

Surenin yedinci ayetinde yer alan *إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ* ifadesinde de aynı sanat caridir. Zira burada insanın bir uzvu olan ayaklar zikredilerek bütün vücudu kastedilmiştir.³³²

2.1.16.7. Mecaz-ı Akli Sanatı³³³

Yirmi birinci ayette yer alan *فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ* ifadesinde mecaz-ı akli sanatı icra edilmiştir. Çünkü *عَزَمَ* (ciddileşti) fiili *الْأَمْرُ* (iş) kelimesine nisbet edilmiş, ancak maksat işi yapan kimselerdir.³³⁴

2.1.16.8. Kinaye Sanatı³³⁵

Yirmi beşinci ayette *ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ* lafzında, arkalarına dönerler sözündeki kinaye, iman ettikten sonra inkâr etmekten kinayedir.³³⁶

³³⁰ Mecaz-ı Mürsel; lafzın hakikî manasıyla mecazî manası arasındaki bağ, teşbihe dayanmayan mecazdır. Bk. Kazvînî, *age.*, s. 277; Bulut, *age.*, s. 197; Bolelli, *age.*, s.112.

³³¹ ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 95.

³³² es-Sâbûnî, *age.*, XVI, 29; ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 83.

³³³ Mecaz-i akli; bir fiil veya fiil manasına gelen ismi(kendi failine isnadına engel olan bir karine bulunmak şartıyla), bir ilgi yüzünden, mütekellime(konuşana) göre gerçek failinden başkasına isnad etmektir. Bk. Bolelli, *age.*, s. 119; Bulut, *age.*, s. 192.

³³⁴ es-Sâbûnî, *age.*, XVI, 29; ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 114.

³³⁵ Kinaye; bir sözün gerçek anlamında alınabildiği halde gerçek anlamı dışında kullanılabilmesidir. Bk. el-Kazvînî, *age.*, s. 330; Bulut, *age.*, s. 211; Bolelli, *age.*, s. 123.

³³⁶ es-Sâbûnî, *age.*, XVI, 29; ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 121.

2.1.16.9. İstifham-ı Tevbihi³³⁷

Yirmi dördüncü ayetteki أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ (Onlar Kur'an'ı düşünmezler mi?) sorusu istifham-ı tevbihi sanatı kapsamına girmektedir.³³⁸

2.1.16.10. İtnab Sanatı³³⁹

أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ... وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ... وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ

Surenin on beşinci ayetinde, nehirler anlamındaki أَنْهَارٌ kelimesinin tekrarı ile itnab sanatı icra edilmiştir.³⁴⁰

2.1.16.11. İltifat Sanatı

Arapçada sağa sola döndürmek, doğru yoldan saptırmak, vazgeçirmek anlamında left kelimesinin türevleri arasında yer alan iltifat kelimesi, bakmak, sağa sola bakmak, yüzünü öteye çevirmek ve dönüp bakmak demektir.³⁴¹ Dilimizde bu kelime, yüzünü çevirerek bakma, birine güler yüz gösterme, hatırını sorma, tatlı davranma, ilgilenme, ilgi gösterme, rağbet etme ve saygı gösterme anlamlarında kullanılmaktadır.³⁴²

Terim anlamı ise, sözü bir halden başka bir hale döndürmek, başka bir ifade ile, sözü ikinci şahıstan üçüncü şahsa, üçüncü şahıstan ikinci şahsa, veya üçüncü şahıstan birinci şahsa döndürmektir.³⁴³

³³⁷ İstifham-ı tevbihi; kınamak ve azarlamak maksadıyla cümlenin soru şeklinde oluşturulmasıdır.

³³⁸ ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 121.

³³⁹ İtnab; insanların alışık olduğu lafızlardan daha fazla lafızla ve fakat haşve ve tatvile kaçmaksızın maksadı ifade etmektir. Bk. Bulut, *age.*, s. 142. Tatvil, fazla lafzın manaya katkısı yoksa ve hangi lafzın fazladan olduğu açık değilse buna gereksiz uzatma anlamında tatvil; fazladan olan lafzın manaya katkısı yoksa ve hangi lafzın fazladan olduğu açıkça buna da gereksiz doldurma anlamına gelen haşv denir. Bk. Bolelli, *age.*, s.72-73.

³⁴⁰ es-Sâbûnî, *age.*, XVI, 29; ez-Züheylî, *age.*, XXVI, 101.

³⁴¹ el-Cevherî, *age.*, “لفت”; İbn Manzûr, *age.*, “لفت”.

³⁴² Heyet, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988, “İltifat”.

³⁴³ Süleyman Mollaibrahimoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de İltifat Sanatı”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXXIII, sy. 1, (Ocak-Şubat-Mart) 1997, s. 17.

İltifat sanatı, aynı türden bir heyecan hamlesini veya yeni bir heyecan hamlesinin meydana gelmesini ifade eder. Bu sanat aynı zamanda dinleyiciyi motive eder, ona zindelik kazandırır; söze kulak vermesini sağlar. Söze çeşitlilik ve çeşnilik katar. Bunun yanında üçüncü şahıstan ikinci şahsa intikalın, muhatabın durumunu yüceltmek amacıyla yapıldığını, yine aynı maksatla ikinci şahıstan üçüncü şahsa intikal edildiğini söylemek mümkündür.³⁴⁴

Kur'ân-ı Kerim'de iltifat sanatının örneklerine sıkça rastlanır.³⁴⁵ Bu sanat türünde lafız ve manadaki bazı vurgulamalar ve hikmetler sebebiyle bir şahıstan diğer şahsa geçiş yapılmaktadır. Örneğin, Allah'ın dinine karşı bir saygısızlık meydana geldiğinde bu saygısızlık, kötü düşünce ve tavrın üçüncü şahıs kipiyle ifade edilmesi daha uygun görülmüş, sergilenen bu olumsuzluk ve yanlış düşünce ve tavrın vebalinin büyüklüğü ikinci şahıs kipiyle dile getirilmesi uygun görülmüştür. Çünkü ikinci şahıs kipi daha etkili görülmüştür.³⁴⁶

İltifat sanatı ile ilgili verdiğimiz bu bilgi ile yetinerek, bahse konu olan Muhammed suresindeki ilgili örneğe geçebiliriz.

رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ

*Kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün.*³⁴⁷

Ayet-i Kerime'de münafıklardan söz edildiğinden üçüncü çoğul şahısla hitap edilmiş, yirmi ikinci ayette ise şöyle buyurulmuştur:

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ

*Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız, öyle mi?*³⁴⁸

³⁴⁴ Mollaibrahimoğlu, agm., s. 19-20.

³⁴⁵ Bk. el-Fâtiha 1/1, 4; el-Bakara 2/26, 28; Meryem 19/88, 89; Yûnus 10/22;.

³⁴⁶ Bilgi için bk. Mollaibrahimoğlu, agm, s. 22.

³⁴⁷ Muhammed 47/20.

Bu ayette, bir önceki ayette olduğu gibi yine üçüncü çoğul şahısla devam edilmesi beklenirken, münafıklara işaretle ikinci çoğul şahsa geçiş yapılmış, böylece iltifat sanatı oluşmuştur. Buradaki iltifat sanatının amacı, münafıkların inanç, niyet ve izledikleri yolun kötülüğünü bariz bir şekilde ortaya koymak, onları uyarmak, korkutmak ve tehdit etmektir; bir diğer ifade ile meseleyi vurgulamak ve bu vesile ile yanlış yolda olanların dikkatlerini çekmektir.³⁴⁹

³⁴⁸ Muhammed 47/22.

³⁴⁹ ez-Zemahşerî, *age.*, III, 536; *Celâleyn*, s. 179; Ebus-Su'ûd, *age.*, V, 590; el-Alûsî, *age.*, XIII, 68.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, inanan insanlar için bir hidayet rehberi ve eşsiz bir kılavuzdur. Hz. Peygamber'in şahsında doğan bir güneştir; Müslümanların hem dünyasını hem de ahiretini aydınlatan bir güneş. Bu güneşin doğduğu andan itibaren özelde Müslümanların, genelde ise herkesin ve her kesimin ilgi odağı olmuştur. Nuzûlünden itibaren üzerinde düşünölmüş, anlaşılması ve hayata geçirilmesi için gayret sarf edilmiştir.

Daha önce işaret edildiği gibi, on beş asırdan beri Kur'an bir taraftan okunmuş, öğrenilmiş, öğretilmiş ve hıfz edilmiş, bir taraftan yazılmış, diğer taraftan da birçok dile çevrilmiş ve tefsir edilmiştir. Dünden bugüne süregelen Kur'an'a yönelik bu faaliyetin, halen devam ettiği bilinen bir husustur. Söz konusu faaliyetler sonucu her alanda enler ortaya konmuş, Kur'an Allah kelâmı olunca ona yönelik yürütölen çalışmaların ürünü de hep zirvelerde olmuş ve takdire şayan bulunmuştur. En çok ve en iyi okunan kitap, en güzel yazılan ve satılan, kendisinden en çok söz edilen kitap daima Kur'an olmuştur.

Kur'an sayesinde Arap yazısı sanata dönüşmüş ve tarihte birçok önlü hattatlar yetişmiş, tezhip, ebru ve cilt sanatı, özellikle Osmanlılarda doruk noktaya ulaşmıştır.

Öte yandan Hz. Peygamber'den itibaren başta sahabe ve tabiîn olmak üzere sonraki nesil Kur'an'ın anlamı ve tefsiri üzerinde yoğun bir faaliyet sürdürmüş, Kur'an'ın harekelenmesi, noktalanması, kıraatı, sure, ayet, kelime ve harf sayıları üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bir taftan sureleri Mekkî-Medenî, ayet sayısı, nuzûl sebebi, sure adı, sure başı, fasıla, surelerin Kur'an ve nuzûl sırası açısından irdelerken, diğer taraftan da kıraat farklılıkları, hazif, takdim-tehir, belağat vb. Kur'an ilimleri açısından incelemek üzere gayret sarf etmişlerdir.

Kur'an'ın doğrudan veya dolaylı olarak tefsiriyle ilgilenen alimlerin, sağlıklı bir tefsirin ortaya çıkması için ortaya koymuş oldukları Kur'an'dan mülhem kaide

ve kurallardan oluşan yöntem ve metod zamanla gelişmiş, Kur'an ilimleri ve Tefsir Usulü ilmi olarak tekamülleşerek günümüze ulaşmıştır. Kur'an'ın tefsiriyle uğraşanların söz konusu ilimlerden uzak ve bu ilimlerden müstağni olması düşünülemez.

Çalışmamızda, insanlığın iftihar vesilesi olan Hz. Peygamber'in adını taşıyan ve aynı zamanda barışın simgesi sayılan savaş anlamında "Kıtal" adıyla da anılan Muhammed suresini, Kur'an ilimleri perspektifinden hareketle ele almayı uygun gördük. Asıl konuya girmeden önce surenin anlaşılması ve manasının belli ölçüde bilinmesi için kelime izahları yapılmış ve ayetlere ilişkin açıklamaların yapılması uygun bulunmuştur.

Daha sonra asıl konuya geçilerek, bahse konu olan sure Kur'an ilimleri açısından ele alınmış, ve bu ilimler kapsamına giren her bağımsız konu doğrultusunda muhtelif tefsir ve eserlerden istifade edilerek, elde edilen bilgiler serdedilmiş ve bu bilgiler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmadaki nirengi noktası, sure değil Kur'an ilimleri konuları teşkil etmiş, başka bir ifade ile önce Kur'an ilimleri kapsamına giren konular tadad edilmiş, daha sonra bu konuların hangisinin Muhammed suresi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olduğu üzerinde durulmuştur.

Birçok tefsir ve Kur'an ilimleri alanında yayınlanmış eserlerden ve diğer kaynaklardan istifade edilerek, hazırlanan tez çalışması neticesinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Muhammed suresinin ism-i mevsulle başlayan tek sure olma özelliğine sahip bir sure olduğu ve bir önceki Ahkaf suresi ile -daha önce temas edildiği gibi- yakın bir ilgisinin bulunduğu görülmüştür. Ayet sayısı konusunda farklı görüşler olsa da mevcut mushaflarda sure; otuz sekiz ayet, kelime sayısı 539, harf sayısı ise 2.349 olduğu belirtilmiş, surede yer alan otuz sekiz ayetin sonundaki fasıla harflerinden ikisinin elif, geri kalan otuz altısının ise mim harfinden oluşmuş olduğu bilgisi aktarılmıştır. Surenin Kur'an sıralamasında kırk yedinci sure olduğu, nuzûl sıralamasında ise doksan beş, doksan altı ve doksan dokuz gibi farklı sayılar verildiği belirtilmiştir.

Muhammed suresi Medine döneminde, Bedir Savaşı'ndan sonra muhtemelen Uhut Savaşı esnasında Ra'd suresinden önce ve Hadîd suresinden sonra nâzil olduğu belirtilmiş, birkaç muhtelif olay, surenin nuzûl sebebi olarak gösterilmiştir. Surenin dördüncü ayetinin neshe konu olduğu ileri sürülse de muhkem olduğu görüşünün ağırlık kazandığı belirtilmiştir. Hazif açısından sure değerlendirildiğinde, muhtelif ayetlerde hazfin olduğu ve hazfin mübteda, haber, fiil, fail, meful, muzaf, müşârun ileyh, yemin ve şart cümlelerinde bulunduğu görülmüş ve münasebet ilmi açısından bazı tespitlere yer verilmiştir.

Diğer taraftan surenin faziletine yönelik birkaç rivayete temas edilmiş, ayetlerin kıraat farkları belirtilmiş, ayetlerin anlam bütünlüğü esas alınarak vakf ve ibtida noktalarına işaret edilmiştir. Bu arada vucûh ve nezair konusuna örneklerle temas edilmiş, hüküm ifade eden ayetlerin içerdiği fikhî hükümler ve mezhep imamlarının görüşü doğrultusunda kaydedilmiş, son olarak da surenin i'cazı, dolayısıyla içerdiği edebî sanatlar gösterilmiştir.

Kısacası, yapılan bu tez çalışmasıyla Muhammed suresi Kur'an ilimleri bağlamında ele alınarak ulaşılan bilgiler ışığında konu irdelenmiş ve varılan sonuçlar ışığında, gerek görülen noktalarda değerlendirmeler yapılmış, böylece okuyucuların ve araştırmacıların istifadesine, sentezlenen söz konusu bilgiler teraküm edilmiş halde verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- el-Ak, Halit Abdurrahmân, *Usûlü't-tefsîr ve kava'iduh*, Dimaşk: Dâru'n-nefâis, 1406/1986.
- el-Alûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1408/1987, I-XV.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat, 1988, I-XII.
- Aydemir, Abdullah, "Fezâilü'l-Kur'ân", DİA, XII, 532-533
- el-Bika'î, Burhânuddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-dürer fî tenâsubi'l-âyât ve's-süver*, ys., 1402/1981, I-XXII.
- Birişik, Abdulhamit, "Kur'an İlimleri", TDV, Ankara: 2002, XXVI, 401.
- , "sûre", TDV, XXXVII, 538.
- Bulut, *Belağat Meanî-Beyan-Bedi'*, İstanbul: 2013.
- , "Türkiye'de Tefsir Usulü/Ülümü'l-Kur'an Tartışmaları," Editör Bilal Gökçır vd., *Tarihten Günümüze Kur'an ilimleri ve Tefsir Usulü*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları. 2009 ss. 381-400.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîru rûhi'l-beyân*, ys.:, ts., I-VII.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara: DİB Yayınları, 1988, I-II
- , İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yayınları, 1983.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, Beyrut: 1412/1992, I-III.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1430/2009.
- el-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-meşîr fî ilmi't-tefsîr*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1404-1984, I-IX.

- el-Cezerî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *Müncidu'l-mukriîn ve mürşidu't-tâlibin*, thk. Abdulhay el-Faramâvî, ys.:, 1977.
- Çetin, Abdurrahman, "Fevâtihu's-süver", TDV, XII, 503-504.
- , "Nesih", DİA, İstanbul 2006, XXXII, 579.
- , DİA, "Vakf ve İbtida", XXXXII. 461.
- Çimen, Abdullah Emin, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, (Ocak-Nisan 2007), c. IX, sy. 27, ss. 189-236.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'id, *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-arabiyye, 1406/1985.
- ed-Dimaşkî, Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil, *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1419/1998, I-XX.
- ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu fuzelâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erba'ate aşer* (I-II), thk. Şa'ban Muhammed İsmail, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1407/1987, I-II.
- Duman, M. Zeki, *Beyanu'l-Hak: Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sirasına Göre Tefsiri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2008, I-III.
- Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (I-III), Beyrut: Darul Kitabi'l-Arabiyye, ts.
- Ebû Hayyân, Esîruddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî el-Gırnâtî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1411/1990, I-VIII.
- Ebû Hayyân, Esîruddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1411/1990, I-VIII.
- Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, ys.:, Dâru'l-fikr, ts., I-V.
- Eren, Cüneyt, "Fâtîha Sûresinde Edebî Sanatlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II, sy. 38, (2013), ss. 41-73.

- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kamûsu'l-muhît*, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1413/1993.
- Güllüce, Veysel, “Kur’ân’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, (2006), c. X, sy. 26, s. 52.
- el-Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed, el-Bağdâdî *Lübâbu't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, ys.:, ts., I-IV.
- el-Hemedânî, Hüseyin b. Ebi'l-İzz, *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Fehmi Hasan en-Nimr vd., ys.:, ts., I-IV.
- Heyet, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.
- İbn Âşûr, Muhammed b. et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ys.:, ts., I-XXX.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Beşşâr, *Îzâhu'l-vakf ve'l-ibtidâ fî kitâbi'l-lâh azze ve celle*, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Dimaşk: 1391/1971.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*, Mısır: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, ts., I-IV.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl, *Lisânu'l-Arab*, thk. Emin Muhammed Abdu'l-Vahhâb, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, Beyrut: ts., 1-XVIII.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, Beyrut: 1404/1984, I-IX.
- Karaman, Fikret vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara: 2006.
- Karaman, Hayrettin vd. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara: DİB Yayınları, 2008, I-V.
- Karşlı, İlyas, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Kaya, Remzi, “Kur'an-ı Kerim'de Neshi İddia Edilen Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, c. VII, sy. 7, s. 355.
- el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilu i'râbi'l-Kur'ân*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1408/1988.
- Kazancı, Fatma Asiye Şenat, *Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerinin Tasnifi*, Konya: 2009.

- el-Kazvîni, Celalüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâğe*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Kehhâle, Ömer Ridâ, *Mu'cemu'l-müellifîn*, Beyrut: ts.
- el-Kurtubî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Abdu'l-Alîm el-Berdûnî, Kahire: 1384/1965, I-XX.
- Küçük, Ali, *Besâiru'l Kur'ân*, Konya: 2013, I-XVII.
- el-Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed, Celâlüddîn Abdurrahmân. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, ys.:, ts.
- el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1412/1992, I-VI.
- el-Merâğî, Ahmet Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, ys.:, ts., I-X.
- Mevdûdî, Ebu'l-Al'â, *Tefhîmu'l-Kur'ân: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul: 1991, I-VI.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, "Kur'an-ı Kerim'de İltifat Sanatı", *Diyanet İlmi Dergi*, c. XXXIII, sy. 1, (Ocak-Şubat-Mart 1997), ss. 15-36.
- , *Kur'an İlimleri Sahasında Neşredilen Eserler ve Yapılan Tezler (1923-1992)*, İstanbul 1993.
- el-Müstağfirî, Ebu'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed, *Fezâilü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Osmân, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakaiku't-te'vîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şe'âr, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1416/1996, I-IV
- Nusrettin, Bolelli, *Belâğat Arap Dili ve Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993.
- Okuyan, Mehmet, *Kur'an'da Vucûh ve Nezâir*, Samsun: Etüt Yayınları, 2007.
- er-Râğîb, el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-kalem, 1412/1992.
- er-Râzî, el-Fahr, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1420/1999, I-X.

- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2004, I-VI.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1401/1981.
- , *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: 1401/1981.
- es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî tefsîr kelâmi'l-Mennân*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Riyad: 1404, I-V.
- es-Sâlih, Subhî, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: 1981.
- Saraç, M. Yekta, "Îcâz", DİA, XXI, 392 .
- Sem'ânî, Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr, *Tefsîru'l-Kurân*, thk. Yâsir b. İbrahim, Riyad: ts., I-VI.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, İstanbul: Şule Yayınları, 2008.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1407/1987, I-II.
- , *Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut: Dâru'l-ihyâi'l-ulûm, 1410/1990.
- , *Merâsidu'l-metâli fî tenâsubi'l-mekati ve'l-metâli*, thk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, İstanbul: 1994.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, thk. Ebû Hafs Seyyid b. İbrâhim, Kahire: Dâru'l-hadîs, 1413/1993, I-VI.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1408/1988, I-XXIX.
- et-Tabersî, Ebu'l-Fazl b. Hasan, *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut, ts., I-VI.
- Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul: 1991.
- Ünlü, Demirhan, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, ys.: ts. ss. 161-164.

- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye 1415/1994, I-IV.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *el-Vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: ed-Dâru's-şâmiye, 1415/1995, I-II.
- Yavuz, Yusuf Şevki vd., “Ayet” TDV, IV, 243.
- Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Kitabevi, ts., I-IX.
- Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Omer, *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fi vucûhi't-te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-fikr, ts., I-IV.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahmân el-Mer'aşlî vd., Beyrut: 1415/1994, I-IV.
- ez-Züheylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1411/1991, I-XXX.
- , *et-Tefsîru'l-vesît*, Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1430/2009, I-III.

ÖZET

Muhammed suresi Kur'an-ı Kerim'de yer alan 114 sureden biridir ve Medenî sureler arasında yer alır. Hz. Peygamber'in adını taşıması ve ayet sonlarındaki harflerle Muhammed adının ilk harfinin aynı, yani mim harfi olması dikkat çeker.

Yapılan tez çalışmasında, önce giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi ve kaynakları konusunda bilgi verilmiş, daha sonra birinci bölümde Muhammed suresindeki otuz sekiz ayetin kısaca dil izahları üzerinde durulmuş ve kısa açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde ise, araştırmanın asıl konusu olan Kur'an İlimleri bağlamında Muhammed suresi ele alınmış, muhtelif Kur'an İlimleri konuları açısından suredeki ayetlere ilişkin gerektiği kadar bilgi verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

ABSTRACT

The Surah Muhammad is one of the 114 surah in the Quran. It is one of the Madani Surahs. The Surah draws attention because it bears the name of Prophet (PBUH) and also the first letter of the word “Muhammad” corresponds with the last letters of the verses.

This thesis consist of two chapters except introduction. In the Introduction it is given some information about aim, importance and main sources of this study. In the first chapter, it is firstly dwelled on the language explanations of thirty eight verses of the surah and later made some comments. In the second chapter, it is considered the surah within the context of Qur’anic sciences and informed about the verses of surah in terms of Qur’anic sciences, and finally made some assessments.

ÖZ GEÇMİŞ

1973 yılında Rize’de doğdu. Rize İmam Hatip Lisesini bitirdi ve Rize Lisesi’ni de dışardan tamamladı. Kahire El-Ezher Üniversitesi Din Bilimleri Fakültesi’nden mezun oldu. Ayrıca Uluslararası Beyrut Üniversitesi’nde hukuk eğitimi aldı. Yurt dışında kaldığı yıllarda Yurtdışı Türk Öğrencileri Derneği’ni kurdu ve başkanlığını yaptı. 1993’de Rize İmam Hatip Liseleri Mezunları Derneği’ni (RİMDER) kurdu ve uzun yıllar başkanlığını yürüttü; ayrıca Rize Milli Gençlik Vakfı ve Rize Ensar Vakfı Başkanlığını yaptı. RİMDER bünyesinde kurulan Rize’nin ilk radyolarından Radyo Selam, Kanal 2000 Radyo - TV ve aylık çıkarılan İnsanlığa Selam Dergisi’nin yönetim kurulu başkanlıklarını yaptı. Çay sektöründe iki yıl fabrika müdürü olarak görev yaptı. 1996 yılında Diyanet teşkilatında göreve başladı ve aynı zamanda Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde yabancı dil öğreticiliği görevinde bulundu. Birçok Uluslararası Toplantı ve Organizasyonda Yeminli Tercümanlık yaptı. 12 Ekim 2001’de 28 yaşında iken AK Parti’nin kurucu Rize il başkanı olarak atandı. 2001 – 2007 yılları arasında aralıksız olarak bu görevini sürdürdü. 2011 Milletvekiliği Genel Seçimleri için Rize İl Başkanlığı görevinden istifa etti. 2.Sıradan Milletvekili adayı oldu ve seçildi. T.B.M.M’de 24. Dönem Dışişleri Komisyonu ile Güvenlik ve İstihbarat Komisyonu üyesi olarak görev yaptı. Halen Türkiye - Yemen Parlamentolararası dostluk grubu başkanıdır. Çok iyi derecede Arapça bilmektedir, evli ve iki çocuk babasıdır.